

Framework for the Organization and Management of Historic Urban Landscapes; A Case Study of Mashhad, Iran

Masoud Alavian Sadr¹, Mohammad Saeed Izadi², Pooyan Shahabian³, Mohammad Hassan Talebian⁴

1. PhD Student, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Urban Design, Faculty of Art and Architecture, Hamadan, Iran
(Corresponding Author). **Email:** ms.izadi.ms.izadi@basu.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
4. Professor, Department of Architecture, University of Tehran, Fine Arts campus, Tehran, Iran.

Article Info

Pp: 85-118

Original Article

Received: 2024/05/02

Revised: 2024/06/13

Accepted: 2024/07/18

 <https://dx.doi.org/10.22034/45.105.4>

Use your device to scan
and read the article online

Athar Journal

Journal of Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICHT),
Tehran, Iran

Publisher:

Cultural Heritage and Tourism
Research Institute (RICHT).

ABSTRACT

The historical urban landscape (HUL) approach has emerged as a contemporary method in urban conservation, aiming to balance preservation and development while enhancing urban spaces. This approach recognizes the importance of both tangible and intangible cultural values within the historical urban context. This research, classified as developmental-applied, seeks to identify the key components of an HUL through a systematic review of the spatial and functional structure of Mashhad's historical center. By employing qualitative research methods such as logical reasoning, content analysis, hermeneutics, observation, and case studies, the fundamental concepts of the HUL approach, including tangible and intangible values and paying attention to the effective component of authenticity and integrity, have been explored. This research endeavors to "re-read" Mashhad's historical urban landscape, investigating the layers that contribute to its unique cultural significance. It aims to identify the primary elements that can reinforce both tangible and intangible values within the city's overall image and landscape. This study serves as a foundational framework for examining, identifying, sampling, modeling, and planning the development of urban and historical landscapes. It further analyzes the perspectives of various stakeholders to formulate a framework for organizing and managing the HUL in Mashhad's historical center. By examining the HUL approach through the case study of Mashhad, Iran, this research aims to identify key components and develop strategies for conservation and development. Using qualitative research methods, the study examines the tangible and intangible values of Mashhad's historical landscape and proposes strategies for preserving and enhancing these values. The findings of this research can serve as a model for other historical cities in Iran.

Keywords: Historical Urban Landscape, Conservation and Development, Change Management, Sustainable Development, Mashhad City.

Copyright © 2023. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the AttributionNonCommercial terms.

URL: <https://athar.richt.ir/article-2-1699-en.html>

How to Cite This Article:

Alavian Sadr, M., Izadi, M. S., Shahabian, P. & Talebian, M. H., (2024). "Framework for the Organization and Management of Historic Urban Landscapes; A Case Study of Mashhad, Iran". *Athar*, 45 (105): 85-118. <https://dx.doi.org/10.22034/45.105.4>

Introduction

In the development of historic cities, two opposing approaches have always existed. One emphasizes strict conservation, aiming to preserve buildings and historical fabrics, while the other supports large-scale interventions and transformations. Over time, these perspectives have evolved, as reflected in international charters, documents, and resolutions. The Historic Urban Landscape (HUL) approach offers a comprehensive perspective that integrates both conservation and development. It seeks to address urban development challenges in valuable historical areas, striving for a constructive balance between preservation and modernization. This approach considers the specific conditions and challenges of historic urban areas and refines strategies accordingly. The HUL approach is multidimensional, encompassing physical, economic, social, and cultural aspects. It does not focus solely on historical sections but considers the entire historic city. This research applies the HUL approach to systematically analyze the spatial-functional structure of the historic center of Mashhad. It aims to identify key elements and components that shape both tangible and intangible values in the city's landscape. By using Mashhad as a case study, the research seeks to establish a model for recognizing, sampling, and planning urban and historical landscapes. Additionally, it explores how different urban sectors interact in the development process to formulate a comprehensive framework for organizing and managing Mashhad's historic urban landscape.

Discussion

This research examines the key components of the historic urban landscape concerning the preservation and development of the historical center of Mashhad. It explores the causes of spatial, social, and functional transformations in this area and aims to establish a framework for conservation and development. Research Questions The study addresses three main questions: 1. What are the key components of the historic urban landscape in relation to preserving and developing Mashhad's historical center?

2. What are the factors driving spatial, social, and functional transformations in this area?

3. How can a comprehensive framework for conservation and development be formulated based on the governing elements and relationships of Mashhad's historical center?

This research methodology is based on qualitative content analysis, interpretivism, observation, and case study, aligning with a qualitative approach.

It is based on an interpretive paradigm and utilizes the grounded theory methodology. Data collection involved in-depth interviews, participatory observations, and field notes, alongside literature reviews of scientific articles and urban development plans. The study employed NVIVO12 software for thematic analysis and coding, enabling a structured categorization of collected data.

Research Background The study reviews various international and national sources on the historic urban landscape approach, including key texts such as "Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century" (Bandarin & Van Oers, 2012) and UNESCO's 2011 recommendation on the Historic Urban Landscape (HUL). It examines the evolution of conservation and urban development policies, emphasizing the balance between modernization and heritage preservation.

Findings The analysis categorizes the historic urban landscape into five main dimensions: 1. Tangible (Natural): Geographic and environmental features affecting urban development. 2. Tangible (Physical): Architectural and infrastructural elements shaping the urban form. 3. Intangible: Cultural and historical values, traditions, and collective memory. 4. Perceptual: The sensory and symbolic experience of the urban environment. 5. Managerial: Governance structures and policies influencing urban conservation.

The research highlights significant disruptions in the historic fabric of Mashhad, primarily due to large-scale urban projects and commercial expansions. The study identifies a decline in residential populations and weakened connections between the historical core and its surrounding urban fabric.

Conclusion

The study proposes a structured framework for managing Mashhad's historic urban landscape by integrating conservation with sustainable urban development. It emphasizes the importance of participatory governance, economic vitality, and cultural continuity. The proposed model seeks to reconcile heritage conservation with contemporary urban needs, ensuring that historical identity remains a vital component of future urban transformations. This research provides valuable insights into the complexities of urban heritage management, offering a strategic approach to balancing preservation and development in historic cities.

Acknowledgments

Finally, the authors would like to express their gratitude to the anonymous reviewers of the journal who enriched the text of the article with their valuable comments.

Observation Contribution

This article is based on the doctoral dissertation of the first author under the supervision of the second author as a supervisor and the third and fourth authors as advisors.

Conflict of Interest

There are no conflicts of interest among the authors. All financial resources for this article were provided by the researchers.

مقاله پژوهشی

چارچوب سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی
(موردپژوهی شهر مقدس مشهد)مسعود علویان صدر^۱، محمدسعید ایزدی^۲، پویان شهابیان^۳، محمدحسن طالبیان^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. استادیار گروه طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول)
Email: ms.izadi.ms.izadi@basu.ac.ir
۲. دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳. استاد دانشکده معماری، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

خلاصه

صفحات: ۸۵-۱۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۸

<https://dx.doi.org/10.22034/45.105.4>

فصلنامه اثر

نشریه پژوهشکده ابنیه و بافت‌های تاریخی، پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر:

پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری

رویکرد منظر شهری تاریخی به‌عنوان یک روش معاصر در حفاظت شهری با هدف ایجاد تعادل بین حفظ و توسعه و در عین حال ارتقاء کیفیت فضاهای شهری مطرح شده است. رویکردی که با تصدیق «ماهیت پویا و در حال تغییر شهرها» و تأکید بر لزوم «مدیریت تغییر»، در پیچه‌ای نو در مواجهه با چالش‌ها و پیچیدگی‌های مدیریت و حفاظت از شهرهای تاریخی گشوده است. این پژوهش با رویکرد «توسعه‌ای- کاربردی» به دنبال شناسایی مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی از طریق بررسی سیستماتیک ساختار فضایی و عملکردی شهر در چارچوب یک الگوی حفاظتی و توسعه متوازن برای مرکز تاریخی مشهد است. برای این منظور، کنوانسیون‌ها، بیانیه‌ها و نظریه‌های کارشناسان بین‌المللی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و با استفاده از روش تحقیق کیفی با استدلال منطقی، تحلیل محتوا، هرمونتیک، مشاهده و مطالعه موردی، مفاهیم بنیادی رویکرد مذکور شامل ارزش‌های ملموس و ناملموس و توجه به مؤلفه‌های اثرگذار اصالت و یکپارچگی، مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش با بررسی لایه‌های تبیین‌کننده اهمیت منظر شهری تاریخی به «بازخوانی» منظر شهری تاریخی مشهد می‌پردازد. این پژوهش، تلاش دارد تا با تحلیل دیدگاه‌های ذینفعان دست‌اندرکار مدیریت شهری «چارچوبی برای سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی در مرکز تاریخی مشهد» تدوین نماید.

کلید واژه‌ها: منظر شهری تاریخی، حفاظت و توسعه، مدیریت تغییر، توسعه پایدار، شهر مشهد.

حق کپی رایت انتشار: این نشریه دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

URL: <https://athar.richt.ir/article-2-1699-fa.html>

علویان صدر، مسعود؛ ایزدی، محمدسعید؛ شهابیان، پویان؛ و طالبیان، محمدحسن، (۱۴۰۳). «چارچوب سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری

تاریخی (موردپژوهی شهر مقدس مشهد)». اثر، ۴۵ (۱۰۵): ۸۵-۱۱۸. <https://dx.doi.org/10.22034/45.105.4>

مقدمه

در فرایند توسعه شهرهای تاریخی دو جریان و یا دو رویکرد همیشه در تقابل با هم قرار داشتند. یکی رویکرد حفاظت که تأکید بر حفاظت صرف و حفظ تمامیت بناها و بافت‌های تاریخی داشت و رویکرد دیگر که بر تغییر و دگرگونی جدی و مداخلات بزرگ مقیاس تأکید می‌نمود. تفکرات دو جریان در طول زمان دچار تحول، دگرگونی و تکامل شده است که شاهد آن را در منشورها، اسناد بین‌المللی و قطعنامه‌ها می‌توان ملاحظه کرد. رویکرد منظر شهری تاریخی یک نگاه جامع نسبت به حفاظت و توسعه دارد و نقطه هم‌پیوند این دو جریان می‌باشد. این رویکرد به دنبال پاسخگویی به چالش‌های توسعه در محدوده‌های واجد ارزش شهری به منظور دستیابی به تعادلی سازنده میان حفاظت و توسعه می‌باشد و با توجه به شرایط و چالش‌های پیش رو در محدوده‌های واجد ارزش شهری به تدقیق رویکرد منظر شهری تاریخی می‌پردازد. رویکرد منظر شهری تاریخی دارای ساختار چندوجهی است که ابعاد مختلف کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... در بر می‌گیرد. این رویکرد فقط به بخش تاریخی محدود نمی‌شود و به کل شهر تاریخی می‌پردازد.

پژوهش حاضر تلاش دارد با استفاده از رویکرد منظر شهری تاریخی نسبت به "بازخوانی نظام‌مند ساختار و سازمان فضایی-کارکردی مرکز تاریخی شهر مشهد" و شناخت عناصر و مؤلفه‌های اصلی آن در تعمیق مفاهیم ارزش‌های ملموس و ناملموس و طبیعی در سیما و منظر کل شهر مؤثر باشد و آن را به عنوان نقطه عطف در بررسی و شناسایی، نمونه‌گیری، الگو برداری و برنامه‌ریزی و در توسعه سیما و منظر شهری و تاریخی انتخاب و مورد بررسی قرار داده و از منظر نحوه مواجهه بخش‌های موجود در فرایند توسعه شهر "نسبت به تبیین الگوی جامع سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی مشهد" اقدام نماید.

پرسش‌های پژوهش

در این پژوهش پرسش اصلی عبارت است از اینکه، مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی در ارتباط با حفاظت و توسعه مرکز تاریخی شهر مشهد چیست؟ علل تغییر و دگرگونی‌های فضایی، اجتماعی و کارکردی مرکز تاریخی شهر مشهد چیست؟ با توجه به عناصر و روابط حاکم بر مرکز تاریخی شهر مشهد، چارچوب حفاظت و توسعه در این مرکز تاریخی را چگونه می‌توان تبیین کرد؟ برای پاسخ به این سؤالات با استفاده از منطق استفهامی، داده‌های دسته اول از طریق مصاحبه، مشاهده مشارکتی، یادداشت‌های میدانی مورد استفاده قرار گرفته، و برای داده‌های کیفی، از فنون تقلیل، نظیر کد گذاری باز، محوری و گزینشی، پروراندن مضامین و سنخ‌شناسی استفاده شده است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری مبتنی بر نظریه گرانداد برای گزینش انتخاب‌شوندگان برای مصاحبه استفاده شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر در پی تبیین رویکرد منظر شهری تاریخی و چگونگی کاربست آن در مدیریت حفاظت و توسعه شهری است. از این رو، این پژوهش از نظر فلسفی مبتنی بر رویکرد تفسیر گرایی و دارای رویکردی ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی (آمیخته) است. همچنین در پاسخ به سؤالات چیستی و چرایی، استراتژی استفهامی مورد استفاده قرار گرفته است؛ مفهوم استفهام به فرآیندی اشاره می‌کند که برای تولید تعبیر علم اجتماعی از تعبیر کنشگران اجتماعی استفاده می‌کند. و هدف آن کشف برداشت‌های آن‌ها از واقعیت، شیوه‌های آن‌ها در مفهوم سازی و معنا بخشیدن به جهان اجتماعی و معرفت‌ضمینی آن‌ها است. پژوهش پیش‌رو در تلاش است تا با بهره‌گیری از رویکرد منظر شهری تاریخی نسبت به بازخوانی نظام ساختارمند و سازمان فضایی-کارکردی مرکز تاریخی شهر مشهد و همچنین شناخت عناصر و مؤلفه‌های اصلی آن و تعمیق مفاهیم و ارزش‌های ملموس و

ناملموس و طبیعی در سیما و منظر کل شهر به ارائه چارچوب سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی شهر مشهد بپردازد.

داده‌ها که از اکثر روش‌های گردآوری به‌دست می‌آیند مستلزم دست‌کاری‌هایی هستند تا به شکل و شمایل در آیند که مناسب تحلیل باشند (Blaikie, 2017). در این پژوهش، برای داده‌های کیفی، از فنون تقلیل، نظیر کدگذاری باز، محوری و گزینشی، پروراندن مضامین و سنخ‌شناسی استفاده می‌شود. روش کدگذاری باز و محوری و گزینشی (مربوط به نظریه داده‌بنیان (Grounded Theory) برای به‌دست آوردن مدل نظری برنامه‌ریزی، مورد استفاده خواهند بود. روش گرانداده همان عملی است که پژوهشگران، هنگام مرور گذشته انجام می‌دهند؛ آن‌ها برای سازگار شدن با داده‌ها، فرضیه‌های جدیدی شکل می‌دهند. با این حال، در این روش پژوهشگر وانمود نمی‌کند که فرضیه‌های از پیش‌پیش‌تدوین کرده است، زیرا پژوهشگران از فرضیه‌های از پیش شکل گرفته منع می‌شوند (Danaei Fard and Imami, 2007). می‌توان نظریه گرانداده را روش تحقیق کیفی تعریف کرد مجموعه منظمی از رویه‌ها را برای توسعه نظریه‌ای بنیادین و برخاسته از استقرار در مورد پدیده‌ای به‌کار می‌گیرد در این نظریه، نخست پژوهشگر با سؤالی کلی، پژوهش را آغاز می‌کند (Zoolfagarian and Latifi, 2011). سؤال‌هایی که در گرانداده مطرح می‌شود عموماً سؤال‌های کلی و باز است، ضمن آن‌که پیچیدگی چندان زیادی ندارد. در این پژوهش پرسش اصلی عبارت است از اینکه مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی در ارتباط با حفاظت و توسعه مرکز تاریخی شهر مشهد چیست؟ علل تغییر و دگرگونی‌های فضایی، اجتماعی و کارکردی مرکز تاریخی شهر مشهد چیست؟ با توجه به عناصر و روابط حاکم بر مرکز تاریخی شهر مشهد، چارچوب حفاظت و توسعه در این مرکز تاریخی را چگونه می‌توان تبیین کرد؟ نظریه گرانداده سه عنصر اصلی دارد: مفاهیم، مقولات و قضایا. ایجاد هر یک از عناصر مستلزم تحلیل داده‌هاست که محور اصلی روش گرانداده به‌شمار می‌رود. این سه عنصر در جریان تحلیلی کدگذاری پدیدار به یکدیگر متصل می‌شود (Strauss and Corbin 2012). نظر به انتخاب روش نظریه گرانداده، برای مطالعه، به‌طور معمول، حدود ۳۰ تا ۵۰ مصاحبه یا مشاهده کافی است (sandelowski, 1995). با این حال‌الووی و ایمی (Holloway, 2005) بر این باورند که ۴ تا ۴۰ مشارکت‌کننده برای مطالعات کافی است. منابع مختلف در مورد راهبردهای انتخاب، مشاهده و تحلیل واحدهای موردپژوهش (حجم نمونه) براساس هدف تحقیق، راهکارهای مختلفی ارائه کرده‌اند. منطق و قدرت این نوع انتخاب به این مفهوم بر می‌گردد که نمونه‌های انتخاب شده بیشترین میزان اطلاعات را براساس سؤال پژوهش فراهم نماید.

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری مبتنی بر نظریه گرانداده برای گزینش انتخاب‌شوندگان برای مصاحبه استفاده شده است و از صاحب‌نظران کلیدی و متخصصین و اساتید صاحب‌نظر و آشنا با موضوع منظر شهری تاریخی که از غنای اطلاعاتی کافی درخصوص موضوع پژوهش برخوردار بودند استفاده شده است. این پژوهش با بهره‌گیری از مشارکت ۱۲ نفر از متخصصین و اساتید صاحب‌نظر و آشنا با موضوع منظر شهری تاریخی که از غنای اطلاعاتی کافی درخصوص موضوع پژوهش برخوردار بودند انجام پذیرفت. داده‌های پژوهشی به‌وسیله مصاحبه‌های عمیق براساس الگوی مصاحبه‌های کیفی نیمه‌ساختاریافته و با رعایت موازین آن، در مدت‌زمان تقریبی بین ۴۰ تا ۹۰ دقیقه و همچنین مطالعه عمیق متون مربوطه جمع‌آوری گردید. درحالی‌که حجم نمونه محدود است، دامنه پاسخ‌ها محدود نیست. هدف اصلی اشباع نظری است. اشباع نظری فرایند پرسیدن سؤال پژوهش است تا زمانی که هیچ پاسخ معنادار جدیدی پدیدار نشود. به‌طورکلی، اشباع نظری رویکردی است که در پژوهش‌های کیفی برای تعیین کفایت نمونه‌گیری استفاده می‌شود. اشباع نظری با نمونه‌گیری نظری مرتبط است که در روش نظریه گرانداده استفاده می‌شود و به معنای این است که خصوصیات یک دسته یا طبقه نظری به اشباع رسیده است.

این حالت زمانی رخ می‌دهد که داده بیشتری به سبب توسعه، تعدیل، بزرگ شدن یا اضافه شدن به نظریه موجود به پژوهش وارد نشود (Ranjbar and Haghdoost and Salessali and Khoshdel and Soleimani, 2012). در این پژوهش ۲۵۸ پاسخ منحصر بفرد ثبت شد که بیانگر دامنه گسترده از پاسخ‌هاست. در ادامه هیچ پاسخ جدیدی مشاهده نشد که بتواند در روند مقوله‌بندی مفاهیم جدیدی را به وجود آورد. این امر بیانگر کفایت حجم نمونه به عنوان تلفی از جامعه بزرگتر است.

پس از جمع‌آوری داده‌ها موضوع با استفاده از نرم‌افزار NVIVO12 از طریق تحلیل مضمون و تشکیل شبکه مضامین که یکی از روش‌های پایه و کارآمد تحلیل کیفی است، مورد تحلیل قرار گرفت. به همین منظور تمامی منابع شامل متون و گاه‌آصوت مصاحبه‌های صورت گرفته، همچنین طرح مطالعه توسعه کمی و کیفی زیارت امام رضا(ع) و ۱۲ مقاله علمی که در خصوص موضوع رساله نگاشته شده بود و نتایج حاصل از چهارچوب نظری و تجربی وارد این نرم‌افزار گردید، سپس با کدگذاری مفاهیم منتج از منابع فوق و بررسی هر یک از کدهای موجود و ارتباط آنها با خصوصیات علمی و تخصصی افراد شرکت‌کننده نسبت به طبقه‌بندی، مرتب و سازمان‌دهی اطلاعات اقدام گردید. در نهایت با بهره‌گیری از این نرم‌افزار نمودارها و مدل‌های موردنظر استخراج گردید. در فرایند پیش‌برد تحقیق داده‌های حاصل از طریق مصاحبه، مشاهده مشارکتی، بررسی مقالات علمی، بررسی طرح‌های توسعه شهری، بررسی طرح‌های خاص از جمله طرح جامع زیارت و یادداشت‌های میدانی، موردی استفاده قرار گرفته و به منظور دسته‌بندی طیف وسیعی از داده‌ها و لایه‌های مختلف از تکنیک NVIVO12 بهره گرفته‌ایم.

پیشینه پژوهش

در زمینه رویکرد منظر شهری تاریخی، آثار متعددی در حوزه‌های مختلف علمی، شامل مقاله‌ها، کتاب‌های مرجع و رساله دکتری به طبع چاپ رسیده‌اند که بر مفهوم بین‌رشته‌ای منظر شهری تاریخی دلالت داشته‌اند. در این حوزه مرور ادبیات، کتاب "منظر شهری تاریخی: مدیریت میراث در قرن شهری" (Bandarin and Van Oers, 2017)، اثری پیشرفته است که مؤلفان آن با پرداختن به تعاریف، چالش‌ها و ابزار پیشنهادی توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو، به تشریح رویکرد منظر شهری تاریخی پرداخته‌اند. آثار دیگری که در آن‌ها ضمن مرور ادبیات به نوآوری‌ها، یافته‌ها و افق‌های پیش رو اشاره شده است در جدول شماره ۱ عبارت‌اند از:

رویکرد شش مرحله‌ای منظر شهری تاریخی در متن نهایی توصیه‌نامه جای نگرفته است. لیکن به‌عنوان چارچوبی نظری برای اجرا، در قالب یک راهنما توسط بخش آموزشی میراث جهانی توسعه یافته است (Whitrap, 2016). باندرین و ون اوئرز (Boudrin and Oers, 2014) ویراستاران کتاب "همپیوند کردن دوباره شهر" به تشریح و تبیین رویکرد شش مرحله‌ای منظر شهری تاریخی و ابزارهای چهارگانه آن پرداخته‌اند. تجارب حاصل از اجرای رویکرد منظر شهری تاریخی در شهرهای میراث جهانی طی یک دهه اخیر، در اثری با نام "تغییر شکل حفاظت شهری: رویکرد منظر شهری تاریخی در عمل" که شامل گزارش‌هایی از ۲۸ شهر جهان است مورد بررسی قرار گرفته‌اند (Rodgers & Bandarin, 2019). در این زمینه در دانشگاه‌های ایران نیز چندین رساله دکتری درباره تبیین چارچوبی برای حفاظت تاریخی به تألیف رسیده‌اند. در جدول ۱ یافته‌های پژوهش‌های صورت گرفته که در چارچوب مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های داخلی و خارجی متعددی منتشر شده ارائه گردیده است.

جدول ۱. مقاله‌ها، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های داخلی و خارجی منتشر شده در خصوص حفاظت مبتنی بر منظر شهری تاریخی (مأخذ: نگارندگان)

Table 1. Articles, books and theses published domestically and internationally on historic urban landscape-based conservation (Source: Authors)

تاریخ	عنوان	نویسنده یا نویسندگان	انتشارات	یافته‌های پژوهش
۲۰۱۶	The full guidebook managing heritage in dynamic and constantly changing urban environments		This guidebook was launched at the 15th World Conference of the League of Historical Cities in Bad Ischl, Austria in 2016:	نیاز به رویکردی به روز و یکپارچه برای مدیریت شهری تأکید شده و رویکرد منظر شهری تاریخی (HUL) به‌عنوان رویکردی پویا مورد توجه قرار گرفته است. این کتاب راهنما یک درک عملی از رویکرد چشم‌انداز شهری تاریخی (HUL) همراه با اطلاعاتی در مورد هدف و کاربرد آن ارائه می‌دهد.
۲۰۱۵	Historic urban landscapes : framing the integration of urban and heritage planning in multilevel governance	Veldpaus, L.	Technische Universiteit Eindhoven	هدف اصلی این پایان‌نامه ارتقای درک ادغام برنامه‌ریزی شهری و میراث در حکمرانی چندسطحی و به ویژه کشف راه‌هایی برای آشکار کردن روابط بین سیاست فراملی و ملی است. برای انطباق آنها، یک مدیریت جامع، یکپارچه و چند رشته‌ای منابع، با استفاده از یک رویکرد جدید در مدیریت توصیه شده است.
۲۰۱۵	Conserving Cultural Landscapes challenges and new directions	Ken Taylor, Archer St Clair, and Nora J. Mitchell	Routledge Taylor and Francis Group, New York and Landon	تبیین یک دیدگاه بین‌المللی معاصر و در حال تحول در مورد مفهوم حفاظت از چشم‌انداز فرهنگی - از جمله مناظر فرهنگی شهری - به رسمیت شناختن منظر فرهنگی به‌عنوان یک مکان مهم برای همه فعالیت‌های انسانی ارائه می‌دهد. و بر روی رویکردهای جدید و نوآورانه برای حفاظت در دو حوزه متمرکز است. اولین مورد به گسترش درک و اهمیت روح و معنای ایده منظر فرهنگی و پیامدهای حفاظتی مربوطه و مورد دوم به گسترش مفهوم منظر شهری تاریخی (HUL)
۲۰۱۵	Reconnecting the city The historical urban landscape approach and the future of urban heritage	Francesco Bandarin and Ron van Oers	Wiley-Blackwell A John Wiley and Sons, Ltd., Publication	تلاش برای گردآوری طیفی از شیوه‌ها و دیدگاه‌های حرفه‌ای مرتبط با مدیریت شهری برای گسترش دامنه منظر شهری تاریخی به‌عنوان یک چارچوب مفهومی و رویکرد عملیاتی
۲۰۱۸	The Historic Urban Landscape approach to urban management: a systematic review	Claudine Houbart and Jacques Teller	International Journal of Heritage Studies Volume 25, 2019 - Issue 10	نتایج نشان می‌دهد که درحالی‌که بحث به شدت بر ارزش‌ها متمرکز است، عملیاتی‌سازی رویکرد مبتنی بر ارزش هنوز وجود ندارد، زیرا به‌طور کامل در رابطه با گفتمان‌های میراث محلی و پویایی حاکمیت میراث تعریف نشده است؛ بنابراین بحث در مورد پاسخگویی رویکرد مبتنی بر ارزش در زمینه‌هایی که تمایل دارند تحت سلطه گروه‌هایی با بیشترین قدرت سیاسی هستند.
۲۰۱۵	Historic Urban Landscapes: An Assessment Framework	L.veldpaus1, A.R. Pereira Roders	Eindhoven University of Technology	تئوری کنونی حفاظت را به‌عنوان «مدیریت تغییر متفکرانه» تعریف می‌کند و رویکردی مبتنی بر منظر را برای مدیریت میراث توصیه می‌کند. هدف این تحقیق ایجاد یک چارچوب ارزیابی برای آشکار کردن تفاوت‌ها و شباهت‌ها بین سیاست‌های محلی و شیوه‌های مدیریتی موجود با روش‌های توصیه شده توسط رویکرد HUL است که برای چهار متغیر تعریف شده است: ویژگی‌ها (چه چیزی)، ارزش‌ها (چرا)، سهامداران (چه کسی) و استراتژی‌ها. (چگونه).

تاریخ	عنوان	نویسنده یا نویسندگان	انتشارات	یافته‌های پژوهش
۲۰۱۵	Historic cities as model of sustainability	Ron van Oers and Ana Pereira Roders	Technische Universiteit Eindhoven 56 PUBLICATIONS 42 CITATIONS	این مقاله در جست‌وجوی یک فرآیند پایدارتر توسعه شهری که دغدغه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی را در برنامه‌ریزی ادغام می‌کند، مورد بحث قرار می‌دهد و با تاکید بر رویکرد منظر شهری تاریخی، ساختار بندی و اولویت‌بندی نیازها و خواسته‌های متنوع را در فرآیند توسعه شهری و مدیریت میراث گسترده‌تر تسهیل می‌کند و در نتیجه شفافیت و درک را در اغلب اوقات فراهم می‌کند.
۲۰۱۳	THE CONSERVATION OF HISTORIC URBAN LANDSCAPES: AN APPROACH	Viviana Martini	UNIVERSITY OF NOVA GORICA GRADUATE SCHOOL	شهر تاریخی را به‌عنوان یک موجود زنده، حاصل یک دوره طولانی می‌داند که می‌تواند خود را با نیازهای زندگی مدرن تطبیق دهد، توسعه را مبتنی بر تعادل بین حفاظت و تحول، گذشته و آینده منظر شهری تاریخی متصور است تعریف رویکرد روش شناختی جدید که امکان حفاظت و توسعه مناظر تاریخی شهری را تنظیم می‌کند تا کیفیت و اهمیت تاریخی مکان حفظ گردد
۲۰۱۳	Historic Urban Landscapes: An Assessment Framework part 2	LOES VELDPAUS, ANA PEREIRA RODERS	29 th Conference, Sustainable Architecture for a Renewable Future, Munich, Germany 10-12 September 2013	این تحقیق به دنبال ایجاد روشی برای آشکار کردن شیوه مدیریت شهرهای تاریخی مبتنی بر تحولات اجتماعی-اقتصادی معاصر است. این کار با ارزیابی شیوه‌های مدیریتی آنها با استفاده از یک چارچوب ارزیابی انجام می‌شود. این چارچوب از یک بررسی ادبیات کامل برای شناسایی تکامل و دستورالعمل‌های مدیریت میراث فرهنگی بین‌المللی، از جمله موارد پیشنهادی توسط HUL، استخراج شده است
۲۰۱۲	The Historic Urban Landscape Managing heritage in an urban century	Francesco Bandarin and Ron van Oers	Wiley-Blackwell A John Wiley & Sons, Ltd., Publication	تعریف شهر کامل و ارائه مدل‌های شهری به‌طور منطقی، کارآمد و قابل زندگی، و تلاش برای تعریف «شهر پایدار» و اتحاد رویکرد حفاظت در فرآیند توسعه شهری توصیه‌هایی در زمینه اجرای اقدامات و ایده‌های زیر مطرح می‌کند:
۲۰۰۸	World-Heritage Historic Urban Landscapes: Defining and Protecting Authenticity	Gustavo F. Araoz Reviewed work(s):	Association for Preservation Technology International (APT)	- مفهوم HULها بسیار بزرگ‌تر از شهرهای تاریخی است و تغییرات مفهومی عمده‌ای در رویکردهای حرفه-ای و قانونی برای حفاظت از شهرهای تاریخی برای گنجاندن این دیدگاه مورد نیاز است. - دامنه و ماهیت مقادیر متناسب به HULها گسترش یافته است و میراث ناملموس را هم شامل می‌شود. - مکانیسم‌های قانونی که برای حفاظت از بافت کالبدی شهرهای تاریخی ایجاد شده‌اند، برای محافظت از بسیاری از مفاهیم ناملموس مهم در HULها، کافی نیستند.
۲۰۰۷	The Cultural Values Model: An integrated approach to values in landscapes	Janet Stephenson	Landscape and Urban Planning 84 (2008) 127-139	این مقاله توسعه مدل ارزش‌های فرهنگی را توصیف می‌کند که یک چارچوب مفهومی یکپارچه برای درک محدوده بالقوه ارزش‌هایی که ممکن است در یک چشم‌انداز وجود داشته باشد و پویایی بالقوه بین این ارزش‌ها ارائه می‌دهد. این مدل از تحقیقات مبتنی بر جامعه که در دو چشم‌انداز در نیوزلند انجام شده است

تاریخ	عنوان	نویسنده یا نویسندگان	انتشارات	یافته‌های پژوهش
۱۳۹۶	بازشناسی چارچوب نظری رویکرد حفاظتی منظر شهری تاریخی*	پوپک پور بهادر، سمیه فدائی نژاد و بهرام جردی	فصل نامه شهر ایرانی اسلامی	حاصل شده و در زمینه سهمی که مناظر می‌توانند در هویت فرهنگی و پایداری داشته باشند تأکید دارد. حفاظت شهری بر پایه رویکرد منظر شهری تاریخی، پاسخ‌گوی تداوم و پویایی شهر به صورت توامان است. این امر با در نظر گرفتن لایه‌های تبیین‌کننده اهمیت معنایی شهر تاریخی و احترام و توجه به زمینه شهری، حفاظت را به محرکه‌ای برای توسعه مؤثرتر تبدیل می‌کند که موجب تغییرات پایدار در شهر می‌شود
۱۳۹۵	منظر شهری تاریخی، تعریف و ایجابات چند و چون	زهرا فراهانی	نشریه معماری و شهرسازی هفت شهر شماره ۵۵-۵۶	شناخت اصول و ویژگی‌های منظر شهری تاریخی و ارائه الگویی برای شناخت و حفاظت آن براساس متن توصیه نامه یونسکو در سال ۲۰۱۱ و تحلیل نظری ویژگی‌های کلیدی آن و تبیین روندی برای شناخت و حفاظت منظر شهری تاریخی
۱۳۹۵	مفهوم منظر با تأکید بر نظر صاحب‌نظران رشته‌های مختلف	امین ماهان سیدامیر منصوری	باغ نظر سال چهاردهم- شماره ۴۷	حاضر سعی دارد با گردآوری و دسته‌بندی اسناد کتابخانه‌ای شامل تعاریف داخلی و خارجی منظر در حوزه‌های و رشته‌های مختلف و تحلیل کیفی آنها به شیوه استنتاجی و استنباطی، به بررسی مفهوم منظر و شناخت رویکردهایی برای مواجهه با آن دست یابد.
۱۳۹۵	یکپارچگی مفهومی کلیدی در رویکرد منظر شهری تاریخی (نمونه موردی: شهر نائین)	سلیمان حیدری، بهرنگ بهرامی و...	نشریه معماری و شهرسازی هفت شهر شماره ۵۵-۵۶	در این پژوهش با تحلیل ساختارهای طبیعی و تاریخی و روابط بین آنها در منظر شهری تاریخی اقدام به بررسی یکپارچگی و حفاظت از میراث شهری نائین گردیده است.
۲۰۱۶	آسیب شناسی و راهبرد حفاظت در مناظر فرهنگی (نمونه موردی شهر تاریخی بیسپاور)	علی سخن پرداز	سومین کنفرانس بین- المللی مهندسی معماری و برنامه‌ریزی شهری و محیط‌زیست پایدار-رم- ایتالیا	این تحقیق دستورالعمل و روش‌هایی در بستر و گستره دانش آسیب‌شناسی و مداخله سنجیده تحت عنوان احیاء، و درک صحیح ارتباط متقابل این دو، به پاسخ‌هایی دست می‌یابد که مناظر فرهنگی را در جریان توسعه شتاب‌دار امروزی از گزند تعدی‌ها و تخریب‌ها در امان نگاه داشته و بقای آنها را تضمین می‌نماید.
۱۳۹۴	تعریفی نوین از مفهوم منظر فرهنگی مبتنی بر فرآیند شکل‌گیری آن	پرستو عشرتی پیروز حناچی	فصلنامه علمی- پژوهشی نقش جهان شماره ۳-۵	مقاله حاضر از طریق بازخوانی و وا کاوی اسناد و نظریه‌ها، در پی دست یافتن به سطحی از شناخت نسبت به این مفهوم و تعیین الفبای شناخت منظر فرهنگی به- منظور ارائه تعریفی نوین از آن است به این ترتیب فرآیند شکل‌گیری منظرهای فرهنگی مبتنی بر مجاری چهارگانه شناخت در نوعی طرح واره ترسیم می‌شود که زیربنای بازتعریف منظر فرهنگی مبتنی بر فرآیند شکل‌گیری آن خواهد بود.
۱۳۹۴	مرمت و حفاظت معماری در ایران	حجت ا... عبدی اردکانی	دانشگاه علم و صنعت	بازخوانی مدل توسعه شهر تاریخی یزد از منظر چگونگی تعامل رویکردهای توسعه و مؤلفه‌های حفاظتی، با توجه به توسعه حفاظت‌محور که بیانگر اهمیت تعامل پویا میان رویکردهای توسعه و حفاظت و توجه به بخش‌های موجود در راستای حفظ تداوم حیات شهری است؛ این
۱۳۹۴	نسبت توسعه و حفاظت در شهر بازخوانی مدل توسعه شهر یزد از منظر تعامل	سمیرا عادل محسن عباسی هرفته	نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی دوره ۲۰ شماره ۱	میان رویکردهای توسعه

تاریخ	عنوان	نویسنده یا نویسندگان	انتشارات	یافته‌های پژوهش
	و حفاظت از بخش‌های قدیم در بازه زمانی قرن ۵ تا ۱۳ هجری			مدل از توسعه، در قالب اقدامات زایشی (نوسازی) و تکمیلی (بازسازی، بهسازی و نوسازی)، نه تنها زمینه‌ساز رشد کمی شهر بوده، بلکه ارتقای کیفی بخش‌های موجود شهری را نیز با اولویت‌دادن به اقدامات حفاظتی موجب شده است.
۱۳۹۳	مقایسه رویکردهای حفاظت و نسبت آن‌ها با خوانش و درک اثر هنری	رسول وطن دوست فرهنگ مظفر نادر شایگانفر زهره طباطبایی	دوفصلنامه علمی - پژوهشی مرمت و معماری ایران سال چهارم، شماره هفتم، بهار و تابستان ۱۳	بررسی رهیافت‌های فهم و دریافت اثر هنری و نظریات حفاظت و تلاش به‌منظور بررسی نظریات حفاظت و رهیافت‌های هرمنوتیک و دریافت اثر، همچنین، بیان اینکه لحظه حفاظت همان لحظه درک و شناخت اثر است.
۱۳۹۳	بررسی و تبیین سیر تحول سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی، به‌ویژه از دیدگاه سازمان میراث فرهنگی می‌پردازد.	سمیه فدایی‌نژاد پیروز حناچی	دو فصلنامه معماری ایرانی شماره ۵ بهار و تابستان ۹۳	این مقاله نسبت به بررسی و تبیین سیر تحول سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی، به‌ویژه از دیدگاه سازمان میراث فرهنگی می‌پردازد. و نتیجه بررسی‌ها نشان می‌دهد در دوره‌ای که بیشترین همگرایی بین برنامه‌های کلان توسعه‌ای کشور و اهداف سازمان میراث فرهنگی به‌وجود آمده است، بیشترین دستاوردها در راستای حفاظت از میراث فرهنگی تاریخی حاصل شده است.
۱۳۹۲	چگونگی ارتقای کالبد و منظر شهری از طریق احیای ارزش‌های فرهنگی - تاریخی شهر	سید تاج‌الدین منصوری؛ حیدر جهان بخش	سامانه مدیریت نشریات علمی دانشگاه پیام نور	مسأله بنیادین ادراک محیط شهری و فهم چستی معنای محیط و تأثیر آن بر کیفیت فضا، هویت مکانی، تعاملات اجتماعی و اجتماع‌پذیری و ارتباطات غیرکلامی در حوزه‌هایی است که بر چستی فضای شهری اثرگذار است.
۱۳۹۲	چگونگی ارتقای کالبد و منظر شهری از طریق احیای ارزش‌های فرهنگی تاریخی شهر	سید تاج‌الدین منصوری - حیدر جهان بخش	فصلنامه برنامه ریزی کالبدی - فضائی شماره ۱-۳	بررسی چگونگی ارتقای کالبد و منظر شهری از طریق احیای ارزش‌های فرهنگی تاریخی خیابان مدرس کرمانشاه، با شناسایی حوزه‌ها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر و با اهمیت بر طراحی منظر شهری همچنین، به کارگیری عملی این عناصر در طراحی منظر شهری در راستای احیای ارزش‌های فرهنگی تاریخی شهر
۱۳۹۲	توصیه‌نامه منظر شهری تاریخی	آزیتا علیزاده- نیره خان محمدی	فصلنامه علمی، فنی هنری اثر شماره ۶۳	تلاش برای شناخت، حفاظت، و مدیریت مناطق تاریخی در محدوده بسترهای گسترده شهری، با در نظر گرفتن رابطه متقابل فرم‌های فیزیکی، سازمان‌دهی و ارتباطات، ویژگی‌های و محیط‌های طبیعی، و ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن‌ها، بر مبنای توصیه یونسکو
۱۳۹۰	تدوین چهارچوب مفهومی حفاظت و بازآفرینی یکپارچه در بافت‌های فرهنگی و تاریخی	سمیه فدایی‌نژاد پیروز حناچی	نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی شماره ۶۶	تدوین چهارچوب مفهومی برای حفاظت و بازآفرینی یکپارچه و تبیین معیارهای برجستگی مکان تحت تأثیر زیر معیارهای اصالت، یکپارچگی، ارزش نسبی، سرزندگی اقتصادی و به رسمیت شناخته‌شدن بازآفرینی حفاظت مبنای به‌عنوان سیاست غالب در ایجاد همگرایی و تعادل بین اهداف برنامه
۱۳۸۸	تدوین اصول طراحی منظر شهری با تمرکز بر اکولوژی منظر	مریم معینی‌فر	پایان نامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات- دانشکده هنر و معماری	این تحقیق با هدف ایجاد روشی در مکانیابی و بهسازی فضای سبز شهری انجام شده و با بررسی اصول اکولوژی منظر به‌عنوان دانشی جدید در طراحی منظر شهرها و پیشنهاد روشی که می‌تواند با توجه به لزوم ارتقاء کیفیت اکولوژیکی سامانه‌های زیستی به‌کار رود.

تاریخ	عنوان	نویسنده یا نویسندگان	انتشارات	یافته‌های پژوهش
۱۳۸۷	تأثیر فضاهای بینابین در پیوستگی فضایی عناصر معماری و شهری در ایران- مطالعه موردی- بخشی از بافت تاریخی شهر تبریز	لیدا بلیلان اصل	پایان نامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات- دانشکده هنر و معماری	شناسایی و تعیین نقش فضاهای رابط و به‌عبارت‌دیگر فضاهای بینابین، در سازمان‌دهی و پیوند فضایی عناصر معماری و شهری شهر تبریز با توجه به ویژگی پویایی و انعطاف‌پذیری، تفسیر، تغییر، تبدیل و تحول داده‌ها. جامعیت مفهوم فضای بینابین در مقیاس‌های متعدد شهری و معماری تبریز به‌طور همزمان کمک نموده است.
۱۳۹۵	نقش ارزش‌های میراث معماری در حفاظت و مرمت	مظفر عباس‌زاده	پایان نامه دانشگاه علم و صنعت	دست‌یافتن به مدلی که براساس آن بتوان بر مبنای ارزش‌های موجود در میراث، روش یا روش‌های متناسب حفاظت اتخاذ نمود. استفاده از این مدل ضمن ایجاد شرایط لازم برای استحصال و ارزیابی و اولویت‌بندی ارزش‌های مختلف میراث، امکان کاربست ارزش‌ها جهت اتخاذ روش‌های متناسب حفاظت را نیز فراهم می‌کند.
۱۳۷۸	مرمت شهری در شهرهای تاریخی ایران	پیروز حناچی	پایان نامه دانشگاه تهران	کتاب حاضر دارای مباحثی همچون: شناخت از شهر تا مرمت شهری، مرمت شهری در ایران، نوسازی و بهسازی شهرها (اقدامات حقوقی و ارزیابی تجربیات جهان)، راهکارهای عملی برای مرمت در شهرهای تاریخی ایران (با توجه به تجربیات ایران و جهان) و ... می‌باشد.
۱۳۹۷	به‌سوی رویکردی آرمانی در حفاظت و توسعه منظر شهری تاریخی	پرستو عشرتی و سمیه فدایی‌نژاد	دوفصلنامه علمی و پژوهشی مرمت و معماری ایران سال هشتم شماه پانزدهم	سیر تحول رویکردهای حفاظت و توسعه در دو مرحله اصلی رویکرد مجزا و رویکرد یکپارچه دسته‌بندی می‌شود، سپس رویکرد آرمانی به‌عنوان رویکردی جامع که با بهره‌گیری از مفهوم مدیریت تغییر و با عبور از فیلتر خودپالای فرهنگی مردمان بومی، امکان متعادل‌سازی رویکردهای حفاظت و توسعه را فراهم می‌سازد،
۱۳۹۱	توسعه چهارچوب نظری مفهوم منظر شهری تاریخی	پرستو عشرتی	پایان‌نامه دانشگاه تهران	ارائه چهارچوب نظری برای باز شناخت و تحلیل منظرهای فرهنگی براساس فرایند شکل‌گیری مفهوم فرهنگ بر مبنای مجاری چهارگانه شناخت نسبت به اکوسیستم، عرفان، علم، فلسفه و مذهب

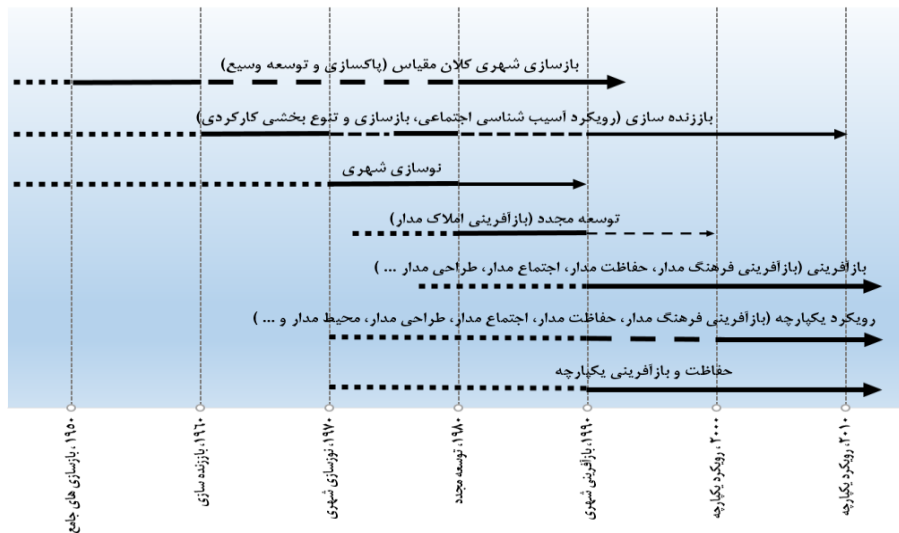
حفاظت و توسعه

فرایند توسعه شهری و روند تغییرات بافت به‌ویژه در مناطق تاریخی و مرکزی شهرها غالباً با دو رویکرد عمده مواجه بوده است: از یک سو، گرایش و تمایل به حفاظت و نگهداری از بافت و عناصر ارزشمند آن، و از سوی دیگر موج تفکر نوسازی و بازسازی توأم با مداخلات مستقیم و کلان مقیاس در این محدوده‌ها. اگرچه در این میان، رویکرد به نوسازی عمدتاً با پشتوانه‌های سیاسی و اقتصادی در اولویت و برتری نسبت به حفاظت و نگهداری از ثروت‌های فرهنگی قرار داشته است، ولیکن کشاکش و مجادله بین "توسعه و حفاظت" همواره به‌عنوان یکی از مسائل جدی مورد کنکاش در محافل دانشگاهی و حرفه‌ای مورد بحث و گفتگو بوده است. هدف از این بررسی تلاشی است برای معرفی یک رویکرد یکپارچه و جامع که در آن این نیروها به‌نحوی قابل‌قبول به تعادل رسیده‌اند.

دیگرام ذیل به شکل خلاصه‌ای تحولات و سیر تکاملی سیاست‌ها و رویکردهای مربوط به توسعه را روشن می‌سازد (Hanachi and Fadaei Nejad, 2011). نکته قابل‌تأمل در این نمودار این است که هر یک از رویکردها

با وجود اختلافاتی نسبت به همدیگر در تداوم هم بوده‌اند و تلاش کرده‌اند که ضمن رفع نقایص همدیگر روند تکاملی را نسبت به تحولات گذشته در پیش گیرند. و رویکرد یکپارچه آخرین تلاشی بوده که در فرایند توسعه بافت‌های تاریخی مورد توجه قرار گرفته و ملاک عمل می‌باشد.

سیر تکامل رویکردهای توسعه (Evolution Of Development Approaches)

دیاگرام ۱. سیر تکامل رویکردها، سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه. ماخذ: (Hanachi & Fadaei Nejad, 2011)

Diag. 1. Evolution of development approaches, policies and programs. Source: (Hanachi & Fadaei Nejad, 2011).

با بررسی نظریه‌های مرتبط با رویکردهای حفاظت تا قبل از تدوین دکترین‌های مرمت که سابقه آن به اواخر قرن نوزدهم میلادی بازمی‌گردد، به علت تغییرات کم در هنجارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، به جهت‌گیری‌های مشخصی در باب نحوه احداث ساختارهای جدید در محیط‌های تاریخی بر نمی‌خوریم (Ghadiri and Arastteh, 2006)؛ با مروری بر اسناد فوق می‌توان روند تکاملی اندیشه‌ها، رویکردها و سیاست‌های حفاظت را در نیمه دوم قرن بیستم پیرامون حفاظت در فرآیند توسعه شهری را مورد بررسی قرار داد. در بررسی این نظریه‌ها نکات کلیدی که در شکل‌گیری و بسط رویکرد منظر شهری تاریخی تأثیرگذار بوده‌اند عبارتند از:

- تجدید حیات عملکردی
- وضعیت اجتماعی شهرها
- تعمیم قلمرو حفاظت از بناهای منفرد به مجموعه‌ها
- توجه به ابعاد اقتصادی "صنعت گردشگری"
- توجه توأمان به حفاظت از "میراث طبیعی و فرهنگی"
- بسترسازی و فراهم کردن زمینه‌های لازم برای تحقق برنامه‌های حفاظت از طریق برنامه‌های آموزشی، توجه به زمینه‌های اقتصادی، توسعه ساختار و تشکیلات، ارتقاء آگاهی اجتماعی و فراهم کردن ابزارهای حقوقی.
- آشتی دادن فضاهای کالبدی قدیمی با زندگی مدرن "معاصرسازی"
- تأکید بر حفظ و بقای "ارزش فرهنگی مکان"
- توجه به حفاظت، بهسازی و باززنده‌سازی سکونت‌گاه‌های کوچک با "مشارکت مردم"
- تبیین رویکرد نوین "حفاظت و توسعه یکپارچه"

معیارهای اصلی حاصل از چارچوب حفاظت و توسعه یکپارچه عبارتند از ۱- برجستگی که شامل "اصالت، یکپارچگی و ارزش نسبی" می‌گردد و ۲- سرزندگی اقتصادی که دربرگیرنده توسعه فیزیکی، توسعه کارکردی و توسعه فرهنگی و اجتماعی می‌باشد (Hanachi & Fadaei Nejad, 2011)

مفهوم منظر شهری و تاریخی

شهر تاریخی ماحصل تعامل انسان و طبیعت در گذر زمان است که به شیوه‌های پایدار توانسته است دستاوردهای ارزشمندی را به نمایش بگذارد. از این رو می‌توان منظر شهری تاریخی را یکی از غنی‌ترین نمونه‌های منظر فرهنگی به‌شمار آورد. منظر شهری تاریخی نشان‌هایی جذاب برای خوانش شهر در دوره‌های مختلف تاریخی در اختیار قرار می‌دهد (Bandrin & Oers, 2005). بر این اساس "منظر شهری تاریخی" را می‌توان بر پایه نسبت فرهنگ و طبیعت مبتنی بر سه مؤلفه "میزان مداخله انسان"، "زمان"، "جنبه‌های ملموس و ناملموس" دانست.

منظر شهری منطقه شهری معینی است که در نتیجه "لایه‌بندی تاریخی از ارزش‌ها و ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی تشکیل شده است و شامل محدوده‌ای فراتر از مفهوم "مرکز تاریخی" و مجموعه‌ها و زمینه گسترده‌تری از شهر و محیط جغرافیایی آن می‌باشد. این زمینه وسیع‌تر به‌ویژه شامل ویژگی‌های توپوگرافی شهر، ریخت‌شناسی، ویژگی‌های طبیعی، محیط مصنوع آن چه تاریخی و چه معاصر، زیرساخت‌های آن، فضاهای باز و باغ‌ها، الگوهای استفاده از زمین و سازمان فضایی، ادراکات و روابط بصری، و همچنین دیگر عناصر ساختارهای شهری است. همچنین شیوه‌ها و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی، فرآیندهای اقتصادی و ابعاد ناملموس میراث در رابطه با تنوع فرهنگی و هویت را دربرمی‌گیرد (UNESCO WHC, 2011).

ماهیت اصلی در تعریف منظر فرهنگی توجه به لایه‌های تاریخی و تکامل آن در گذر زمان و آثار باقی‌مانده از سوی نسل‌های مختلف در پاسخ به چالش‌های پدید آمده از سوی محیط طبیعی می‌باشد. منظر شهری می‌تواند به‌عنوان قلمروی انسان ساخت که توسط فرآیندهای در جریان، هویت می‌یابد، در نظر گرفته شود.

رویکرد منظر شهری تاریخی

رویکردهای شکل گرفته در حفاظت شهری مشخصاً از قرن بیستم، همواره در جستجوی پیوند فرآیندهای توسعه و حفاظت در شهرهای تاریخی و ایجاد ارتباط بین نواحی شهری تاریخی با محیط پیرامونی شان و سنت‌های فرهنگی با روندهای اقتصادی - اجتماعی معاصر بوده‌اند؛ دیدگاهی که به تحولات مهمی در نظریه و شیوه مدیریت شهری منجر گردیده است.

میشل ترنر از صاحب‌نظران متأخر حوزه‌ی حفاظت معتقد است رویکرد منظر شهری تاریخی چارچوبی را برای مدیریت فراهم می‌نماید که بایستی همگام با سایر نظریه‌های توسعه‌ای در رشته‌های برنامه‌ریزی، معماری، شهرسازی و طراحی به همراه یک فرآیند کاملاً مشارکتی به‌کار برده شود. وی اهمیت شناخت و درک تفاوت‌های میان مفاهیم رشد و تغییر و ساختارهای سیاسی همراه با آنها را مورد تأکید قرار می‌دهد (Turner, 2011). لذا رویکرد منظر شهری تاریخی به‌مثابه ابزاری منعطف و در حال تکامل می‌باشد که مبتنی بر مفهوم مدیریت تغییر به حفظ ارزش‌های میراث شهری می‌پردازد. موضوع مهم در این رویکرد ایجاد پیوندهای نزدیک بین حفاظت میراث شهری با لایه‌های متنوع تاریخی و مدیریت دقیق توسعه می‌باشد، زیرا که از این طریق می‌توان تولید فضای کیفی را پایدار نمود و پایداری فرآیندهای شهری با مقیاس بزرگ را تضمین نمود. از این رو، رویکرد منظر شهری

تاریخی را می‌توان تلاشی برای توجه به مسائل حفاظت شهری دانست به گونه‌ای که تنوع سنت‌های فرهنگی در جوامع مختلف را منعکس می‌سازد و دیوار جدایی حفاظت و توسعه را از میان برمی‌دارد. این رویکرد برای پاسخ گویی به نیازهای جدید شهری با تعریف الگوهای اجتماعی و فیزیکی خلاق و بها دادن به آنچه که حاصل قرن‌ها تجربه‌ورزی در برنامه ریزی و طراحی فضاها و فرم‌های شهری بوده این فرصت را فراهم می‌کند تا چارچوبی جامع برای سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی فراهم نمود. این رویکرد به دنبال حفظ کیفیت محیط‌زیست انسانی، افزایش استفاده مؤثر و پایدار از فضاهای شهری در عین حال شناسایی ویژگی‌های پویا، و ترویج تنوع اجتماعی و عملکردی است.

سیاست‌های رویکرد منظر شهری تاریخی

سیاست‌های مدرن حفاظت شهری، همان‌گونه که در توصیه‌نامه‌ها و منشورهای بین‌المللی موجود انعکاس یافته، زمینه‌ای برای حفاظت از شهرهای تاریخی فراهم کرده است. با این حال، چالش‌های فعلی و آتی، نیاز به تعریف و اجرای نسل جدیدی از سیاست‌های عمومی دارد تا لایه‌بندی تاریخی و توازن ارزش‌های فرهنگی و طبیعی در محیط‌های شهری شناسایی و صیانت شوند (UNESCO, 2011).

از این رو سیاست‌های اخذ شده از سوی رویکرد منظر شهری تاریخی متضمن سه عنوان اصلی می‌باشد: "۱- حفاظت از میراث شهری باید در برنامه‌ریزی و شیوه‌های سیاست کلان و آنچه مرتبط با زمینه گسترده است، ادغام شود. ۲- سیاست‌ها باید مکانیسم‌هایی را برای متعادل کردن حفاظت و پایداری در کوتاه‌مدت فراهم کنند. ۳- باید تأکید ویژه‌ای بر ادغام موزون مداخلات معاصر در بافت شهری تاریخی شود.

ابعاد کالبدی منظر شهری تاریخی

منظر شهری تاریخی ماهیت پویایی دارد که به‌طور روزمره، در فضا و زمان در حال تغییر است. به همین دلیل، رویکرد منظر شهری تاریخی نه تنها به صورت دو بعدی (پلان و پرسپکتیو) بلکه به صورت سه بعدی (فضا) و حتی در بعد چهارم به صورت (زمان) می‌تواند دیده شود (Martini, 2013).

ابزارهای منظر شهری تاریخی

منظر شهری تاریخی به معنی روشی برای شناسایی و تشخیص کیفیت معین، ویژگی‌ها و روابط مهم در قلمرو محیط زیست طبیعی و مصنوعی می‌باشد که ناشی از فرآیندهایی است که در طول زمان و در ارتباط با لایه‌های متعدد با اهمیت حاصل شده است. اهمیت این لایه‌ها به تاریخ و تعریف خصوصیات مکان آنها بستگی دارد. در نتیجه، ما می‌توانیم از منابع مشترک مکانی، که با مفاهیم معنوی، اقتصادی، اجتماعی، تاریخی، باستان‌شناسی شهر مرتبط هستند صحبت کنیم. مدیریت شهر تاریخی در محیط‌های پیچیده که رویکرد منظر شهری تاریخی برای آنها توسعه یافته است نیازمند ابزاری قدرتمند دارد. این مجموعه، باید حاوی طیف وسیعی از ابزارهای میان‌رشته‌ای و خلاقانه باشد (Bandarin and van Oers, 2012).

این ابزارها شامل چهار گروه اصلی مشارکتی، دانشی، مالی و نظارتی هستند که در قالب برنامه اقدام (Action Plan) در زمینه مدیریت حفاظت (City conservation strategy) و مدیریت توسعه شهری (City Development strategy) قابل حصول است (Erkan, 2019).

۱) ابزارهای مشارکت مدنی - این ابزارها مبتنی بر دانش‌ها و مهارت‌های جوامع محلی و سایر گروه‌های حاضر در جامعه بوده و در مستندسازی ویژگی‌ها و فرایندها و تحلیل ذینفعان و راهبردهای توسعه شهر ایفای نقش می‌نماید.

۲) ابزارهای دانش و برنامه‌ریزی - این ابزارها فرصتی هستند برای حفاظت از اصالت و یکپارچگی شهر تاریخی و باید برای تسهیل فرایندهای تصمیم‌گیری در چارچوب توسعه پایدار مورد استفاده قرار گیرند (UNESCO, 2011).

۳) دستگاه‌های نظارتی - دربرگیرنده اقدامات قانونی و نظارتی با هدف حفاظت و مدیریت ویژگی‌های ملموس و ناملموس شهر تاریخی.

۴) ابزارهای مالی - به‌منظور ایجاد ظرفیت و حمایت از توسعه نوآورانه، درآمدزایی و توسعه اقتصاد محلی با بهره‌گیری از منابع مالی دولتی و جهانی در جهت تقویت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی.

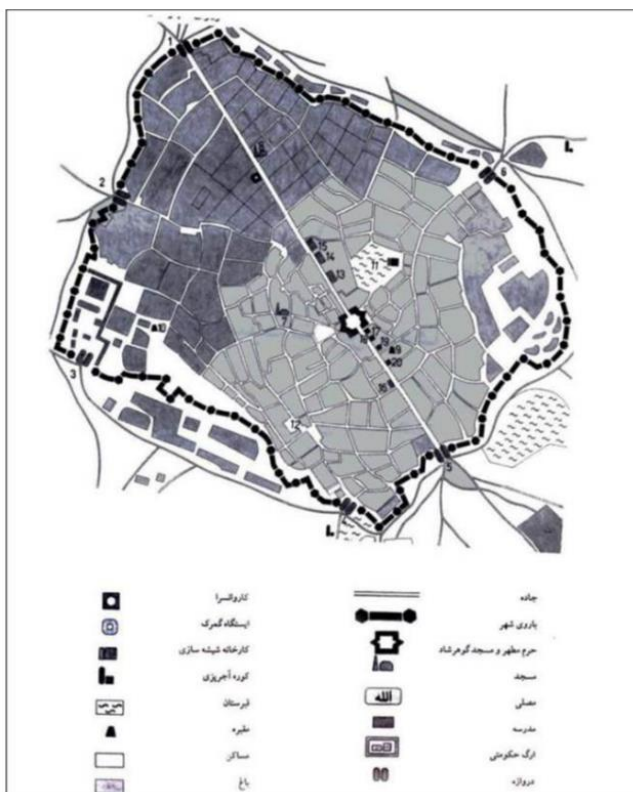
محدوده پژوهش

شهر تاریخی مشهد به لحاظ اینکه مهم‌ترین شهر فرهنگی مذهبی کشور بوده و به لحاظ چالش‌ها و گسست‌هایی که در فرایند توسعه در این شهر ایجاد شده و همچنین الگوبودن این شهر بین سایر شهرهای مذهبی کشور و حتی جهان تشیع به‌عنوان نمونه مورد پژوهی انتخاب گردیده است. این شهر در طول زمان ناشی از چالش‌های به‌مفهوم غلط در فرایند توسعه به دو قسمت تاریخی و غیرتاریخی تقسیم شده است. به‌منظور تبیین ویژگی‌های هسته تاریخی این بعد از مطالعات شهری مورد مطالعه و بررسی عمیق‌تر قرار گرفته است.

بازخوانی منظر شهری تاریخی شهر مشهد

برای خوانش و درک منظر شهری تاریخی مشهد در درجه اول و مهم‌ترین موضوع، بررسی روابط بصری، کارکردی و ساختاری مرکز تاریخی با قلمرو آن است، روابط موجود را می‌توان به‌عنوان روابط "عمودی" یا روابط "افقی" تعریف نمود:

از نظر عملکردی و ساختاری، به‌واسطه وجود حرم علی‌بن‌موسی‌الرضا(ع) حساسیت ویژه‌ای برای حفاظت از هسته تاریخی مذهبی و چشم‌انداز پیرامون آن وجود دارد، این شهر با سابقه ۱۲۰۰ ساله، به دور هسته‌ای با ارزش و بسیار قوی (بارگاه متبرک ثامن‌الحجج علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام) شکل گرفته است. این هسته نقطه آغازین شهر بوده و رشد شهر متأثر از حضور آن است. در قرن دوم و سوم هجری هسته اولیه شهر مشهد شکل گرفت و در قرن پنجم و ششم هجری شهر مشهد با عناصری چون مسجد جامع، حصار شهر، بازار، میدان، محله‌ها، مدارس، گذرها و... شکل کامل به خود گرفت. در گذشته بازار و عناصر اصلی شهر در ارتباط با حرم قرار گرفته بودند ولی امروز به‌صورت پراکنده در پیرامون آن قرار گرفته اند. در بیان ویژگی‌های شکلی مرکز تاریخی شهر مشهد می‌توان بیان نمود که حرم به‌عنوان مرکز مذهبی با ساختمان‌های باشکوه و صحن‌های متعدد در مرکزیت شهر واقع گردیده و توسعه به شکل شعاعی در چهار جهت صورت پذیرفته ولی بیشتر توسعه جدید به سمت غرب کشیده شده، و مراکز تجاری و اقامتی در پیرامون حرم شکل گرفته است (Sarkhchili and Pourjafar and Rafieyan, 2015).

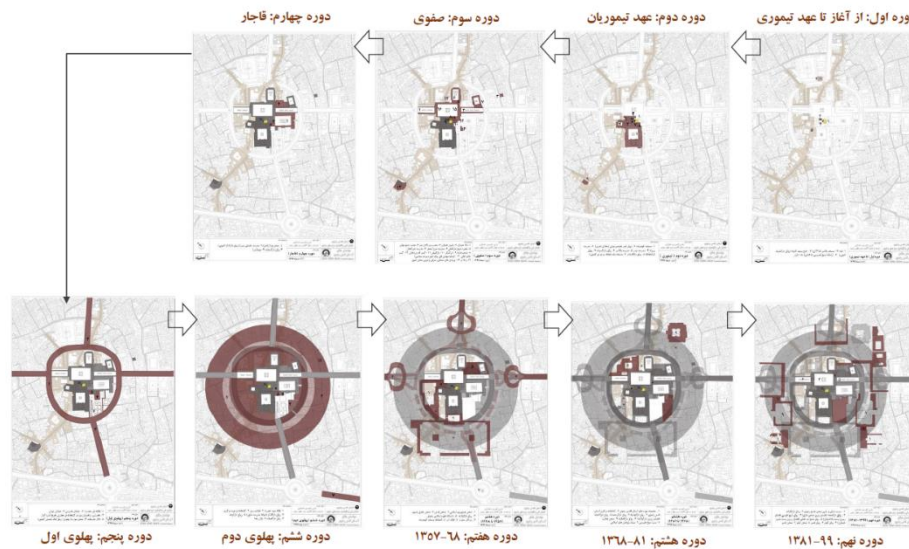

نقشه ۱. مشهد قدیم، محدوده داخل بارو براساس نقشه خانیف، ۱۲۷۴ هجری قمری (Farnahad, 2009).
Map 1. Old Mashhad, area inside the ramparts based on Khanif's map, 1274 AH (Farnahad, 2009).

با مطالعه شهر مشهد از طریق تجزیه و تحلیل نقشه‌های موجود، منابع نمادین و تاریخی، منظر شهری تاریخی شهر مشهد را چنین می‌توان متصور شد: "چشم‌انداز، نور، رنگ، عطر و حس زیارت در مرکز کانونی شهر مشهد به‌واسطه مرقده مطهر رضوی، بازارهای پررونق، خانه‌های تاریخی و قدیمی، برج‌های ساختمانی، هتل‌ها، میادین و بناهای معروف، چشم‌انداز محورهای حرکتی به سمت حرم شامل بالا خیابان و پایین خیابان، خیابان امام رضا و خیابان طبرسی، شیب عمومی نزولی به سمت مرکز تاریخی، دارای چشم‌اندازهای عالی از کوه‌های اطراف به داخل شهر، در بخشی از فضای ساخته شده؛ احساس آرامش و ملاحظت قابل لمس است." موارد مذکور از جمله ویژگی‌هایی هستند که در ساخت طبیعت این شهر نقش داشته‌اند.

همچنین این شهر به‌عنوان شهر مقدس در جهان تشیع شناخته می‌شود و به‌واسطه گردشگری مذهبی (داخلی و خارجی) و فعالیت‌های مرتبط با زیارت و خدمات مکمل آن در راستای خدمت‌رسانی برای زائرین حرم رضوی اصلی‌ترین مزیت و زمینه‌ساز توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و کالبدی شهر می‌باشد. از منظر عملکردی / ساختاری با توسعه مرکز آموزشی و حوزه‌های علمیه، بازار و مراکز اقتصادی، مراکز سکونت‌گاهی پیرامون حرم و خدمات اقامتی و پذیرایی، توسعه شهر در پیرامون هسته تاریخی شهر شکل گرفته، همچنین مجموعه‌ای از گذرها و مسیرهای فرهنگی تاریخی برای بهره‌مندی مجاورین و زائرین و گردشگران مذهبی وجود دارد. که می‌تواند در هم پیوندی بخش تاریخی با کل شهر تاریخی در سلسله‌مراتب روابط افقی ایفای نقش نماید. بررسی وقایع و رویدادهای مرتبط با توسعه پیرامون حرم نشان‌دهنده مجموعه‌ای از روابط عمودی و افقی است که بافت تاریخی را با مناطق پیرامون پیوند داده است. لیکن در سال‌های اخیر گسست‌های عمیقی در حوزه‌های کالبدی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی رخ داده و مکان‌گزینی کاربری‌های بزرگ مقیاس در آن و مسائلی چون تفکیک این منطقه به قطعات بزرگ و متعاقب آن کاهش جمعیت مسکونی در مرکز تاریخی را منجر گردیده که

بیشتر ناشی از تضعیف روابط دو سویه بین مرکز و پیرامون آن بوده است. و عملاً شهر را به قسمت تاریخی و غیرتاریخی تقسیم کرده است (نقشه ۲).

نقشه ۲. سیر تحولات تاریخی توسعه حرم مطهر رضوی از دوره تیموری تا دوره جمهوری اسلامی (Sehizadeh and Izadi, 2021)

Map 2. Historical developments in the development of the Razavi Holy Shrine from the Timurid period to the Islamic Republic period Source: (Sehizadeh & Izadi, 2021)

در گذشته تمام بخش‌های بافت، مقیاس‌ها، کارکرد و اندازه‌های آن متناسب و در شان نقطه عطف مرکزی به‌عنوان عامل سازمان‌دهنده بوده است؛ اما تحولات و تغییرات پرشتاب شهر در دهه‌های اخیر، افزایش جمعیت شهر، حضور زائرین، تغییرات ارزش زمین و توجه صرف به بهره‌وری هر چه بیشتر از زمین، ساخت و سازهای ناهماهنگ و اعمال نظر قدرت‌های سیاسی در هر دوره تأثیرات فراوان و گاه مخربی را بر بافت پیرامونی مجموعه حرم مطهر داشته است و سبب گسست این بافت با بافت پیرامون خود شده است. مقایسه بین نقشه‌های قدیمی و وضعیت فعلی شهر به ما کمک می‌کند تا نحوه حفاظت و نگهداری از ویژگی‌های مورفولوژیکی و عملکردی بخش اعظمی از قلمرو را بررسی و شناسایی کنیم.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، نخست از کدگذاری باز استفاده شد؛ یعنی، هر مصاحبه با جزئیات بسیار زیاد و تلاش برای پدیدار شدن مفاهیم اولیه؛ فرایندی که دیدگاه‌های گوناگونی را درباره داده‌ها فراهم می‌کند. کدگذاری و مقوله‌بندی با مقوله اصلی انجام می‌شود که براساس رویکرد شناختی است. این کار شامل دسته‌بندی مؤلفه‌های اصلی منظر شهری تاریخی بوده تا با بهره‌گیری از نتایج حاصل از چارچوب نظری و تجربی پژوهش در انتظام بخشی به داده‌های حاصله مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این دسته‌بندی در پنج سطح ملموس (طبیعی)، ملموس (کالبدی)، ناملموس، ادراکی و مدیریتی صورت گرفته است. و منظر شهری تاریخی مشهد بر مبنای معیارهای فوق بررسی و تجزیه و تحلیل گردید.

■ گام نخست: مرحله کدگذاری و تطبیق مستمر مفاهیم

بعد از اینکه تمامی داده‌های حاصل از تحقیق اعم از مشاهده مشارکتی، بررسی مقالات علمی، بررسی طرح‌های توسعه شهری، بررسی طرح‌های خاص از جمله طرح جامع زیارت و یادداشت‌های میدانی و مصاحبه‌ها وارد نرم‌افزار NVIVO12 گردید، فرایند کدگذاری انتخابی آغاز شد. این فرایند به مؤلفه‌های اصلی منظر شهری تاریخی محدود شده تا مطابق با گام بعدی فرایند سازمان‌دهی برنامه‌ریزی و مدیریت منظر شهری تاریخی در این پژوهش باشد.

■ گام دوم: کشف روابط بین مقولات

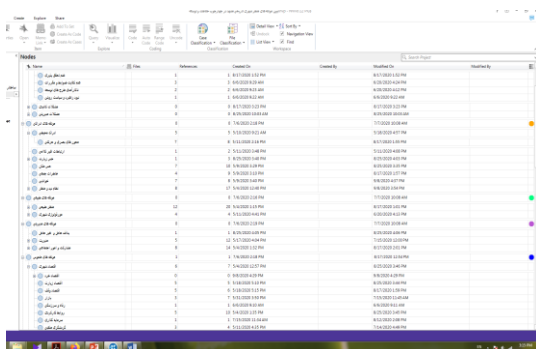
به‌طور کلی، در کدگذاری باز قصد آن بود تا داده‌ها و پدیده‌ها در قالب مفاهیم درآید (Flick, 2008). پس از نام‌گذاری، باید ابعاد مفاهیم را شناسایی و مؤلفه‌هایی که دارای ویژگی عام هستند و دانستن آن دارای اهمیت بوده و محدوده کامل ابعاد یک مقوله را نشان می‌دهد را شناسایی کرد (Emami Jajarmi, 2005). برای مثال مؤلفه‌های ناملموس از منظر شهری تاریخی از ویژگی‌هایی چون هویت، هم‌پیوندی، ارزش‌های انسانی، زمینه فرهنگی، روابط اجتماعی و آداب و مفاهیم زیارت برخوردار است. برای نمایش روابط بین مؤلفه‌ها، نرم‌افزار NVIVO از الگوریتم خوشه‌بندی گوناگونی برای گروه‌بندی سلول‌های مشابه استفاده و آن را استاندارد و ترکیب می‌کند.

■ گام سوم: جمع‌بندی و خلاصه کردن مصاحبه‌ها

به‌طور کلی، گوناگونی و تکثر مؤلفه‌های گزارش شده بسیار زیاد بود و با مقوله‌بندی مصاحبه‌ها و اسناد ورودی پژوهش تلاش گردید تا همانند بسیاری از پژوهش‌های کیفی دیگر، با ارائه دیدگاه کل‌نگرانه از پاسخ‌ها به اشباع نظری دست یافت. بعد از اتمام مرحله کدگذاری، اسناد ورودی در پاراگراف‌هایی خلاصه و و تنها اطلاعاتی در باب مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی استخراج گردید که در گام نخست با عنوان مؤلفه‌های مبنا مطرح شد.

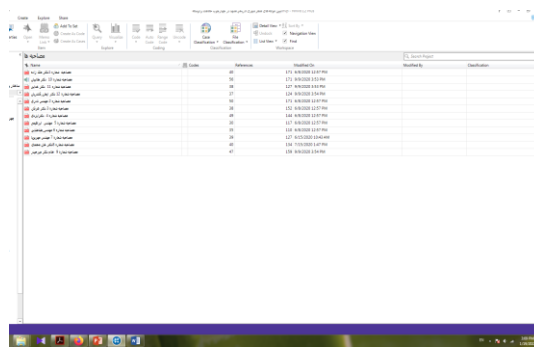
■ گام چهارم: یادداشت‌نویسی و تجزیه و تحلیل

از آنجا که فرمت داده‌ها به راحتی قابل استفاده بود مجدداً کدگذاری محوری و گزینشی انجام شد تا محورها و مقوله‌های اصلی شناسایی شود. کدگذاری گزینشی نقطه شروع تحلیل است. توصیفی از منظر شهری تاریخی در ابعاد مختلف کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی و تعیین عناصر تأثیرگذار اصلی و روابط بین آن‌ها.

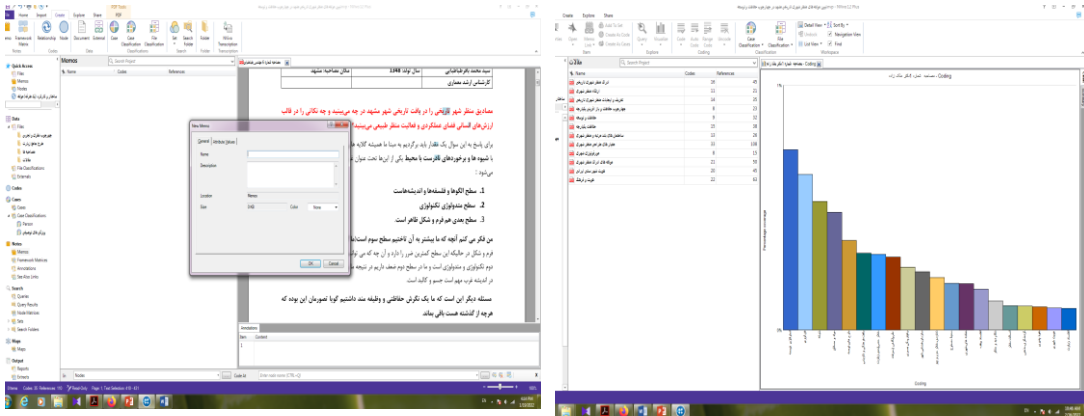
گام دوم: کشف روابط بین مقولات

Step 2: Discovering relationships between categories

گام نخست: ورود داده‌ها و کدگذاری

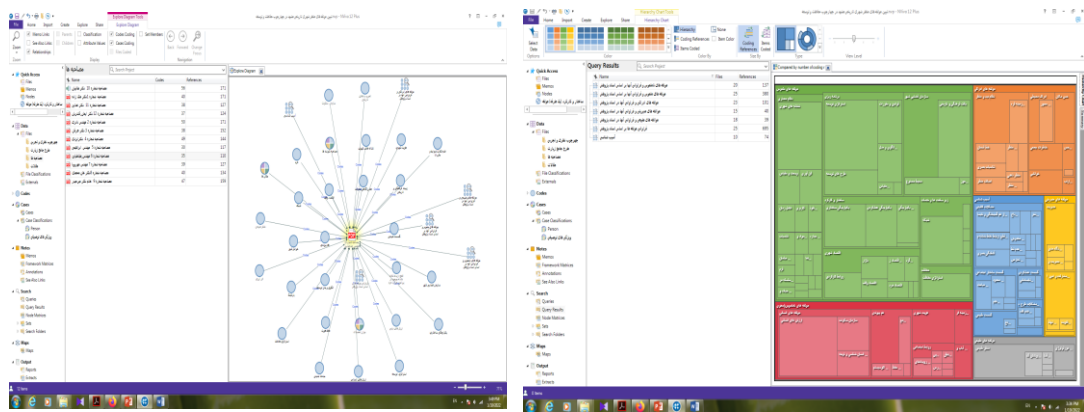
Step One: Data Entry and Coding

گام چهارم: یادداشت‌نویسی و تجزیه و تحلیل
Step Four: Note-taking and Analysis

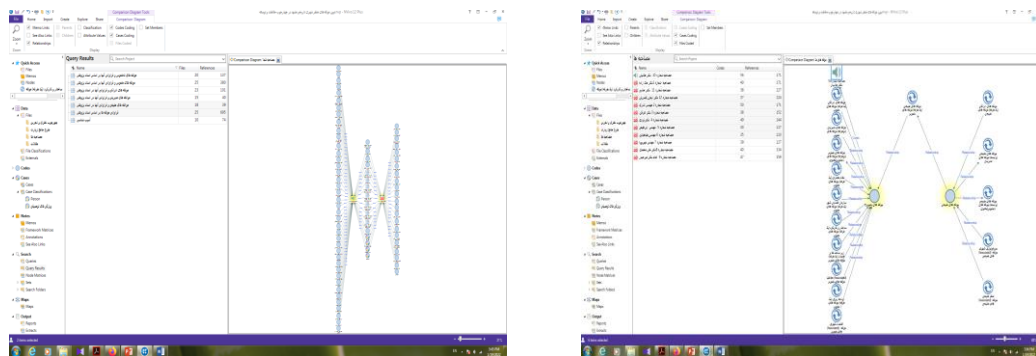
گام سوم: جمع‌بندی و خلاصه کردن مصاحبه‌ها
Step 3: Summarize and summarize the interviews

گام پنجم تصویرسازی: ارائه تصویری از پاسخ بهینه برای هر سؤال در این مرحله متناسب با سؤال‌های پژوهش خروجی موردانتظار در قالب نمودارها و جداول و اشکال با بهره‌گیری از نرم‌افزار NVIVO ارائه گردیده است.

نمودار اجتماعی خودمحوری و تحلیل هر مصاحبه به‌طور جداگانه
Self-centered social graph and analysis of each interview separately

تقسیم مفهومی از داده‌ها و میزان فراوانی هر مؤلفه
Self-centered social graph and analysis of each interview separately

مقایسه دیدگاه‌های هریک از افراد مصاحبه‌شونده نسبت به هم
Comparing the views of each interviewee towards each other

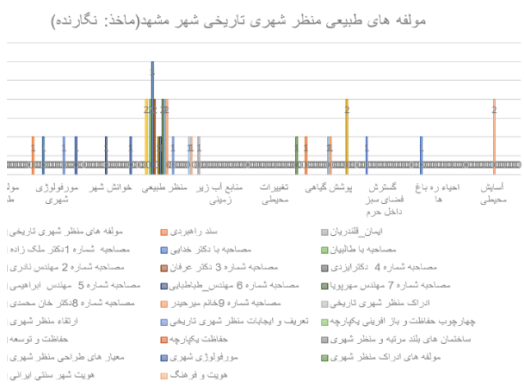
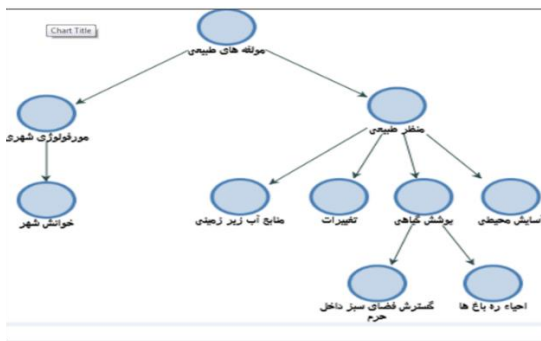
نمودار مقایسه ای بین هر یک از مؤلفه‌ها نسبت به همدیگر
Comparison chart between each component relative to each other

در پاسخ به سؤال اول مبنی بر تعیین مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی در الگوی حفاظت و توسعه مرکز تاریخی شهر مشهد

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل منابع داده‌های منظر شهری تاریخی شهر مشهد می‌توان بیان داشت که منظر شهری تاریخی این شهر در اشکالی طبیعی، ملموس و ناملموس از مؤلفه‌هایی تشکیل شده که در انتقال اثر از دو دیدگاه بصری و فکری سرچشمه می‌گیرد. این مؤلفه‌ها به استثنای مؤلفه طبیعی نتیجه زایش فکری مردم با طیف وسیعی از انواع ارزش‌ها و فرهنگ‌های موجود در شهر تاریخی مشهد می‌باشد (اعم از زائرین و یا مجاورین)، و هر کدام حامل پیام‌هایی هستند که ترکیب آنها با یکدیگر ساختار اصلی شهر را شکل می‌دهد. این ساختار دربرگیرنده محیط و مناظر است و برحسب مبانی تاریخی، فرهنگی و شکلی خود از مفاهیم و معانی خاصی برخوردارند. که از دید ناظر و بینندگان مختلف معانی و مفاهیم متفاوتی برای آنها ارائه می‌شوند.

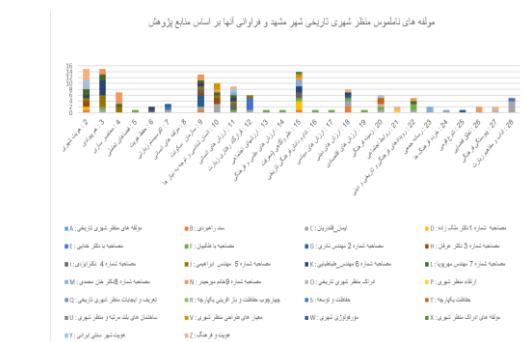
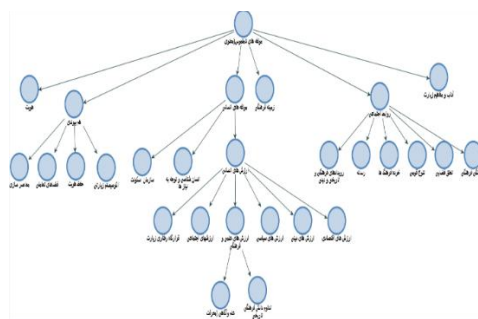
مطالعه موردی صورت گرفته اعم از مطالعات اسنادی و میدانی و مصاحبه‌ها، بیانگر آن است که ارزش‌ها نه تنها محدود به اشکال فیزیکی چشم‌انداز نیستند، بلکه به اقدامات معاصر یا گذشته و ارتباطات درونی و بیرونی آن نیز مربوط می‌شود. اگرچه جنبه‌های بصری و تجربی منظر شهری تاریخی مطمئناً مهم بود، اما بیشتر افراد مصاحبه‌شونده به ارزش‌هایی که در طول زمان توسعه یافته و تداوم و تکامل یافته بودند اهمیت زیادی می‌دادند. تأکیدهای اشاره شده به این نوع ارزش‌های درونی و یا ارزش‌های باطنی اشاره دارند به این که شهرهای تاریخی حاصل تجربیات مشترک بین مردم و تداوم و تکامل آن در طول زمان می‌باشند.

مؤلفه‌های پنج‌گانه زیر که حاصل مطالعات بر گرفته از فرایند پژوهش می‌باشد در قالب نمودار به شرح زیر تبیین گردیده است.

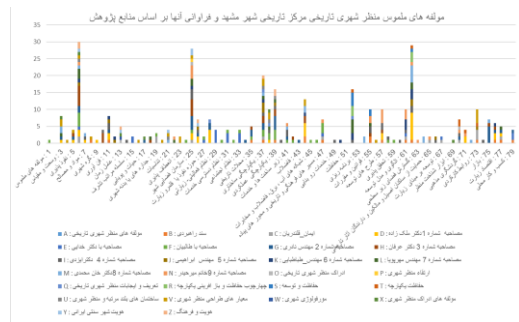
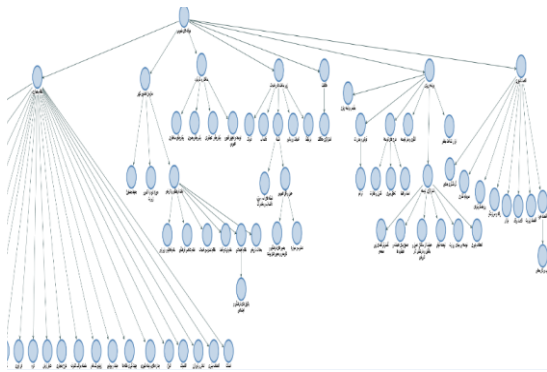
مؤلفه‌های طبیعی منظر شهری تاریخی مشهد و عناصر زیرمجموعه آن (مأخذ: نگارندگان).

Natural components of Mashhad's historical urban landscape and its sub-elements (Source: Authors).

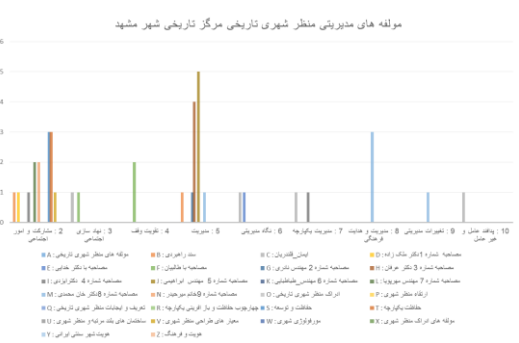
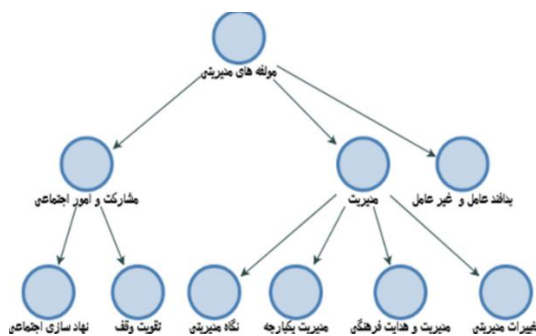
مؤلفه‌های ناملموس منظر شهری تاریخی مشهد و عناصر زیرمجموعه آن (مأخذ: نگارندگان).

Intangible components of Mashhad's historical urban landscape and its sub-elements (Source: Authors).

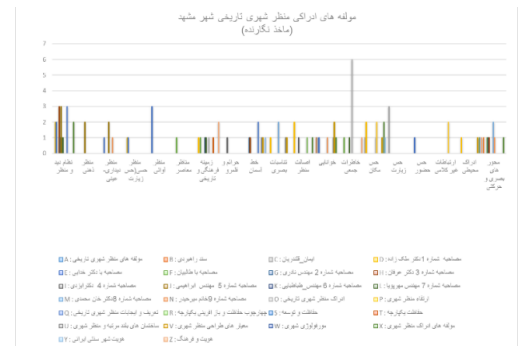
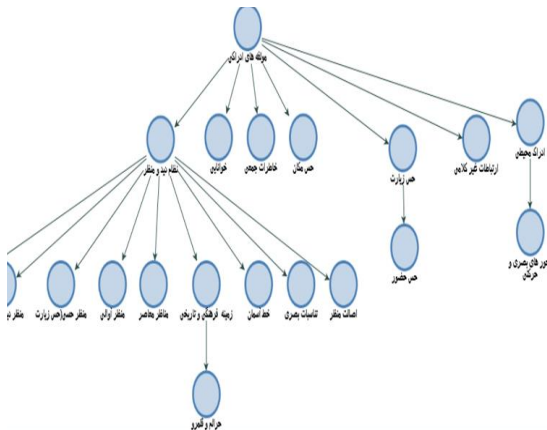
مؤلفه‌های ملموس منظر شهری تاریخی مشهد و عناصر زیرمجموعه آن (مأخذ: نگارندگان)

Tangible components of Mashhad's historical urban landscape and its sub-elements (Source: Authors)

مؤلفه‌های مدیریتی منظر شهری تاریخی مشهد و عناصر زیرمجموعه آن (مأخذ: نگارندگان)

Management components of Mashhad's historical urban landscape and its sub-elements (Source: Author)

مؤلفه‌های ادراکی منظر شهری تاریخی مشهد و عناصر زیرمجموعه آن (مأخذ: نگارنده)

Perceptual components of Mashhad's historical urban landscape and its sub-elements (Source: Author)

در پاسخ به سؤال دوم مبنی بر بررسی علل تغییر و دگرگونی‌های فضایی، اجتماعی و کارکردی مرکز تاریخی شهر مشهد

کرد. نمودار شماره (۱) بر این اساس، اهم عواملی که موجب تغییر و دگرگونی فضایی، اجتماعی و کارکردی در منظر شهری تاریخی مرکز شهری تاریخی شهر مشهد شده است عبارتند از:

مخدوش شدن رابطه هماهنگ و موزون بین انسان، طبیعت و فضای قدسی.

- عدم وجود نظام برنامه‌ریزی منسجم و کارآمد.
 - عدم آمادگی لازم برای پذیرش مفاهیم، ساختارها و ابزارهای مدرن.
 - عدم وجود ساختار منسجم و یکپارچه در فرایند هدایت، کنترل و تصمیم‌گیری مدیریت شهری مشهد.
 - ضعف آموزش و آگاه‌سازی اجتماعی نسبت به ارزش‌های منظر شهری تاریخی در ابعاد و سطوح مختلف.
 - از دست رفتن برخی از ارزش‌های منظر شهری تاریخی در رقابت با سودآوری اقتصادی و سوداگری اراضی شهری.
 - از دست رفتن تناسب بین ساختار کالبدی و کارکردی و عملکردی فضاهای شهر تاریخی مشهد که زمینه‌ساز گسست اجتماعی گردیده است.
- براساس پاسخ‌های ارائه‌شده از طرف متخصصین و صاحب‌نظران در حوزه معماری و شهرسازی و مرمت و حفاظت از بافت‌های تاریخی و کارشناسان مدیریتی می‌توان ۴۲ عنوان مسأله و مشکل مرتبط با منظر شهری تاریخی شهر مشهد را شناسایی کرد.

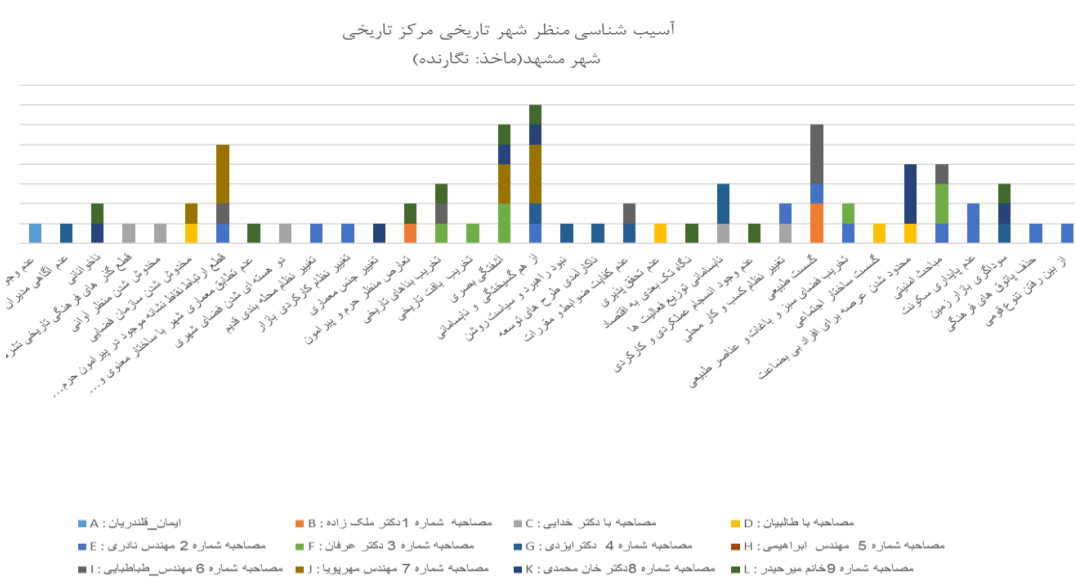
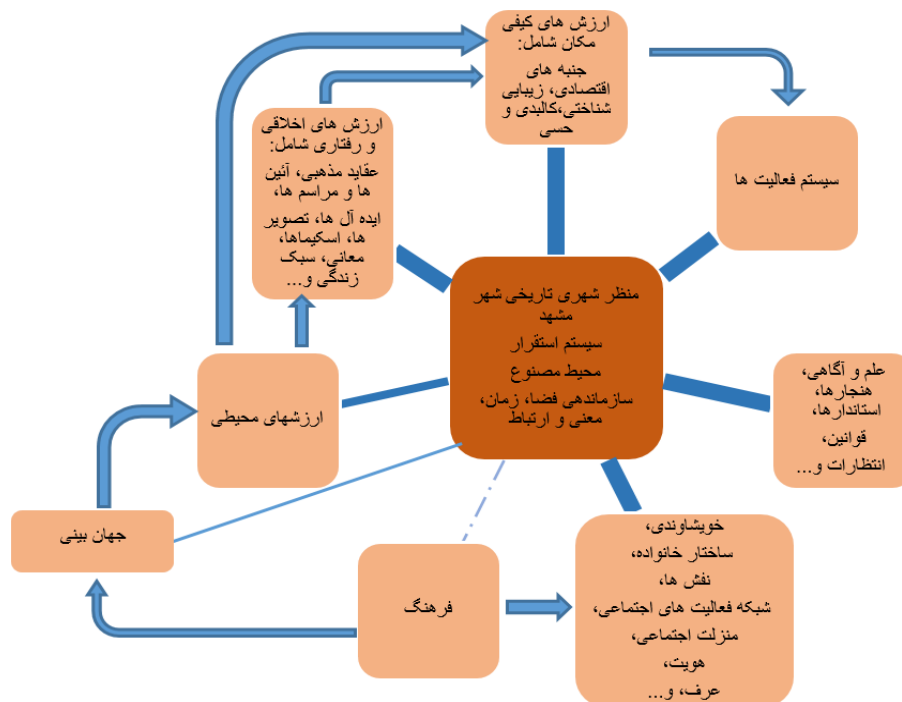

Chart No. (5-11) Pathology of the historical urban landscape of the historical center of Mashhad (Source: Authors)

در پاسخ به سؤال سوم مبنی بر تدوین چارچوب حفاظت و توسعه در شهر تاریخی مشهد با توجه مبانی رویکرد منظر شهری تاریخی و عناصر و روابط حاکم بر آن چنین قابل تبیین است که فرایند حفاظت و توسعه پایدار براساس الگوی منظر شهری تاریخی راه و مسیرآینده و همچنین به‌عنوان یک ساختار کلیدی برای توسعه پایدار شهری در مدیریت مرکز تاریخی شهر مقدس مشهد می‌باشد. حفاظت و توسعه با این رویکرد در عمل ارتباط بین تفکر و اقدامات برنامه‌ریزی می‌باشد به‌عبارت دیگر نظریه و کاربست آن در برنامه‌ریزی موردنظر می‌باشد. چنانچه بتوان از یک سواصل هدایت‌گر عمل را از میان چارچوب نظری و تجربیات منتج از آنها برگزیده و از سوی دیگر به تفسیری از این نظریه‌ها دست یافت تا اندیشه‌ها و دانش انتزاعی را به اصولی قابل به کارگیری در شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقتصادی فضای موردنظر تبدیل کرد. این فرایند در شش گام تحقق خواهد یافت.

گام اول: شناخت محدوده و روابط کارکردی و عملکردی و الگوی هم پیوندی عناصر اصلی

در محیط مصنوع به منظور سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی در فضا، زمان، معانی، مفاهیم و روابط بین آنها و میزان تأثیرپذیری سیستم استقرار منظر شهری تاریخی از ویژگی‌های ثابت، نیمه‌ثابت و غیرثابت نیاز به درک عوامل تأثیر گذار بر آنها و نوع روابط و تأثیرگذاری است که نسبت به همدیگر دارند. در دیاگرام شماره ۲ براساس برداشت‌های میدانی و نتایج حاصل از مطالعات تأثیر ارزش‌های کیفی مکان، سیستم فعالیت‌ها، ارزش‌های اخلاقی، ارزش‌های محیطی، قوانین و مقررات و دانش و آگاهی، شبکه فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگ و جهان‌بینی بر منظر شهری تاریخی شهر مشهد ترسیم گردیده است. در این نمودار به نوع ارتباط و میزان اهمیت و شدت اثرگذاری هر یک از پرامترها توجه شده است.

دیاگرام ۲. چارچوب هم پیوندی ارزش‌های فضایی و فعالیتی منظر شهری تاریخی شهر مشهد (مأخذ: نگارندگان)

Diag 2. Interconnected framework of spatial and activity values of the historical urban landscape of Mashhad (Source: Authors)

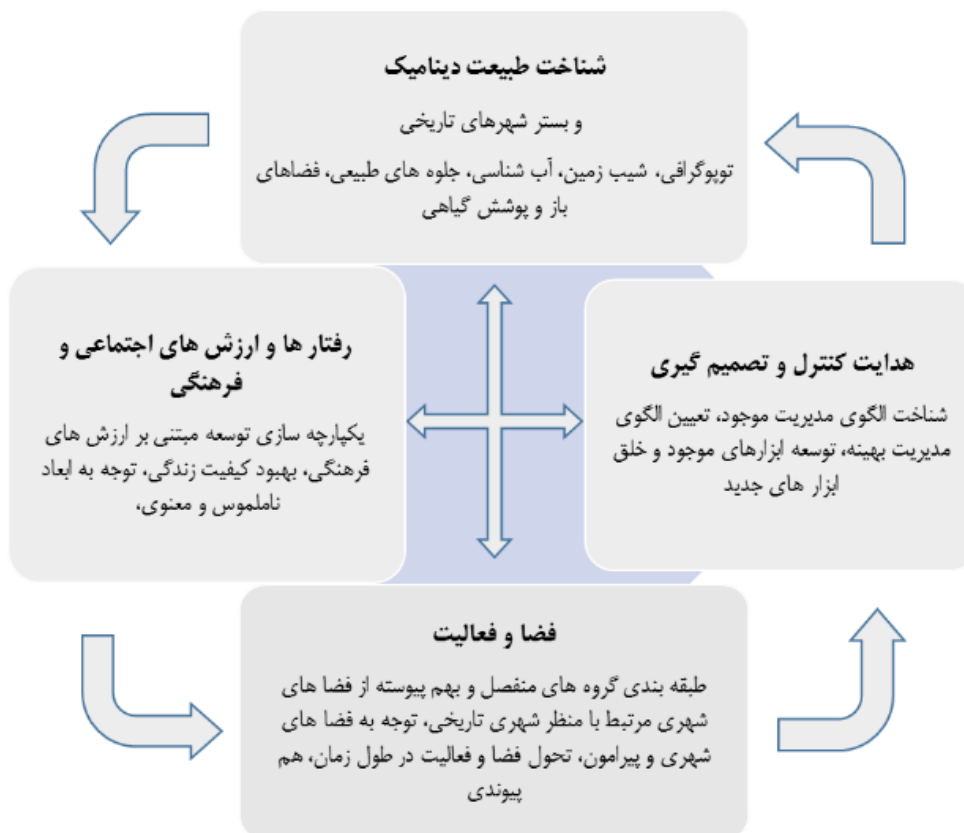
گام دوم: تدوین سیستم‌ها و زیر سیستم‌های منظر شهری تاریخی و سیر تکاملی آنها در چارچوب سیاست

فرهنگی و بین‌المللی

با بررسی مؤلفه‌های حاصل از توافق‌نامه‌های بین‌المللی که بیشتر به آن اشاره شد می‌توان مؤلفه‌های منظر شهری تاریخی را در قالب سیستمی متصور شد که در چهار سطح و یا چهار زیرسیستم قابل طبقه‌بندی است. به عبارت دیگر ماهیت مؤلفه‌های بیان شده در چهار عنوان زیر قابل دسته‌بندی هستند:

- مؤلفه‌هایی که ریشه زیست‌محیطی و یا طبیعی دارند.
- مؤلفه‌هایی که منشعب از ارزش‌ها و مفاهیم فرهنگی جامعه هستند.
- مؤلفه‌هایی که عناصر کارکردی و عملکردی منظر شهری تاریخی را در بر می‌گیرند.
- و مؤلفه‌هایی که نقش مدیریت بر عهده دارند.

و هر یک از زیرسیستم‌های فوق علاوه بر اینکه دارای ماهیت مشخص بوده و کارکردهای معینی را در سیستم کلان منظر شهری ایفا می‌نمایند، نقش بسیار با ارزشی در فعالیت سیستم کلان منظر شهری تاریخی بر عهده داشته و دارای روابط دو سویه و چند جانبه با هم بوده و اثرات متقابلی نسبت به همدیگر دارند.

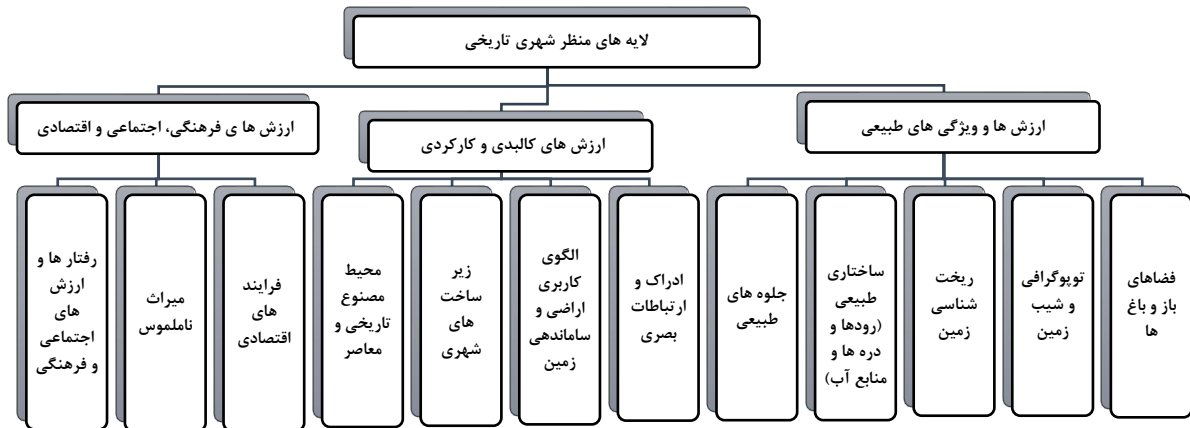

دیاگرام ۳. سیستم و زیرسیستم‌های منظر شهری تاریخی (مأخذ: نگارندگان)

Diag. 3. Systems and subsystems of the historical urban landscape (Source: Authors)

□ گام سوم: تعیین سازندهای منظر شهری تاریخی

برای حصول شناخت از عناصر و ویژگی‌های منظر شهری تاریخی شهر مشهد بررسی و خوانش اطلاعات گسترده‌ای از تعامل انسان‌ها با طبیعت در طول زمان در قالب لایه‌های سازنده منظر شهری تاریخی شامل توپوگرافی سایت، ژئومورفولوژی، هیدرولوژی و ویژگی‌های طبیعی سایت؛ محیط مصنوع، اعم از تاریخی و معاصر؛ زیرساخت‌های رو و زیرزمینی؛ فضاهای باز و باغات، الگوی کاربری‌های زمین و سازمان فضایی؛ ادراکات و روابط بصری؛ و همچنین سایر عناصر ساختار شهری شامل فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی، ارزش‌ها، فرآیندهای اقتصادی و ابعاد ناملموس میراث در رابطه با تنوع و هویت فرهنگی مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

دیاگرام ۴. تعیین لایه های سازنده منظر شهری تاریخی (Motahari, 2016 and UNESCO, 2011)

Diag. 4. Determining the layers that make up the historic urban landscape (Motahari, 2016 and UNESCO, 2011)

□ گام چهارم تعریف اهمیت و شدت منابع منظر شهری تاریخی شهر مشهد

تعریف اهمیت منابع، آسیب پذیری آن ها و امکان تغییر در کل شهر تاریخی، با یک نظر کلی به تعادل پارامترهای توسعه و حفاظت در سراسر قلمرو می باشد. به این معنا، هدف رویکرد حفاظت از منظر شهری تاریخی، تهیه "نقشه میزان اهمیت مکانی" و "نقشه آسیب پذیری" بخش های مختلف قلمرو مربوطه، با توجه به تجزیه و تحلیل های قبلی می باشد. هدف، شناسایی نواحی است که در آنها منابع "از وزن بیشتری برخوردار هستند" با احترام به مناطقی که منابع از وزن نسبتاً کمتری برخوردار می باشند. به این شیوه، شناسایی مناطق آسیب پذیر و کمک به برنامه ریزی توسعه پایدار شهری در آینده امکان پذیر خواهد شد. نقطه شروع این تحلیل، مطالعه در عمق تاریخ مکان، توسعه شهری و تعریف ویژگی های هویتی آن است. در اینجا، مطالعه نقشه های باستانی، نقشه کشی و پیکرنگاری تاریخی به منظور درک اهمیت شهر، و تعریف دقیقاً چیستی منابع و اهمیت آنها ضروری است. هدف، جستجوی سناریوی توسعه آینده با در نظر گرفتن کیفیت محل، اهمیت و آسیب پذیری بخش های مختلف قلمرو می باشد.

همچنین برای ارزشیابی و سنجش میزان اهمیت و شدت منابع منظر شهری تاریخی مشهد از مقیاس پنج مرحله ای لیکرت استفاده خواهد شد.

جدول ۱. اهمیت و شدت منابع منظر شهری تاریخی شهر مشهد (مأخذ: نگارنده)

Table 1. Importance and intensity of historical urban landscape resources of Mashhad city (Source: Author)

مدل تعیین میزان شدت و اهمیت منابع منظر شهری مرکز تاریخی شهر مشهد (مأخذ نگارنده)												
ارزش های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی			ارزش های کالبدی و کارکردی				ارزش ها و ویژگی های طبیعی			مبارهای تعیین اهمیت و شدت منابع منظر تاریخی شهر مشهد		
فرآیندها و تعاملات اقتصادی	میراث ناملموس	رفقارها و ارزش های اجتماعی و فرهنگی	ادراک و رونق شهری	لگوی کاربری اراضی و سازماندهی زمین	زیرساخت ها	محیط معنوی تاریخی و معاصر	فضاهای باز و باغ ها	توپوگرافی و شیب زمین	ریخت شناسی زمین		سازه های آبی (قنوات)	جلوه های طبیعی
												تمرکز، عدم پراکندگی و هم پیوندی از طریق نقشه های مکانی
												انجماع متخصصین بر روی آنچه که باید حفاظت شود
												میزان آسیب پذیری بر اساس مطالعات تخصصی
												اهمیت جایگاه در اسناد و سیاست های مدیریت و توسعه شهری
												میزان مشارکت و سرمایه گذاری
												اهمیت منابع در دیدگاه جامعه مردم بر مبنای پژوهش های اجتماعی (مجاورین و زائرین)

جدول ۲. مقیاس ۵ درجه جهت بیان میزان اهمیت

Table 2. 5-point scale for expressing importance

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	عبارت کلامی
۵	۴	۳	۲	۱	مقدار کمی

□ گام پنجم اقدامات اساسی برای کنترل تحولات و حفاظت از مناظر شهری تاریخی و روند اجرایی کردن

رویکرد منظر شهری تاریخی

خوانش شهر، شناسایی مفاهیم فرهنگی اعم از ملموس و ناملموس و طبیعی، عوامل تغییر، اقدامات پیشنهادی و یا سناریوهای جایگزین و تأثیر نظارت بر توسعه شهری و سایر عوامل تغییر بر مفاهیم فرهنگی را امکان پذیر می سازد، و به این اساس گام های اساسی زیر در خوانش شهر تاریخی پیشنهاد گردیده است (شکل ۵).

دیاگرام ۵. گام های با اهمیت در روند اجرایی رویکرد منظر شهری و تاریخی (مأخذ: نگارنده)

Diag. 5. Important steps in the implementation process of the urban and historic landscape approach (Source: Author)

□ گام ششم تدوین چارچوب سازماندهی و مدیریت منظر شهری تاریخی مبتنی بر مؤلفه های اصلی منظر

شهری تاریخی مشهد

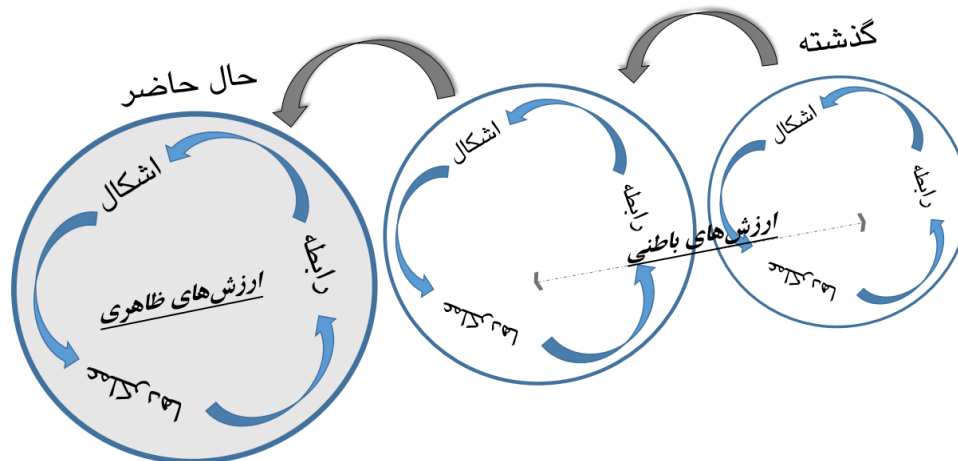
در بازخوانی ارزش‌های منظر شهر تاریخی شهر مشهد، هدف این بود که این چارچوب یا تئوری منظر شهری تاریخی معاصر سازگار باشد و همچنین بتواند روش‌های مختلفی را برای ارزیابی چشم‌انداز در نظر بگیرد. براساس دسته‌بندی کلان مؤلفه‌های حاصل از مطالعه منظر شهری تاریخی بافت مرکزی شهر مشهد، عناصر اصلی مدل جامع سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی شهر مشهد می‌باشد و در ستون‌های عمودی ماتریس پیشنهادی قرار می‌گیرند و در ردیف‌های افقی ماتریس ارکان مدل که شامل مفاهیم پایه در تبیین منظر شهری تاریخی، بستر منظر شهری تاریخی، عناصر شاخص منظر شهری تاریخی، کیفیت‌های عملکردی منظر شهری تاریخی، سیمای منظر شهری تاریخی، ابعاد چشم‌انداز قرار می‌گیرند. به نظر من این پنج مؤلفه اساسی و ارکان مدل با در نظر گرفتن - اشکال (فرم‌ها)، روابط و عملکردها و تعاملات آنها در طول زمان می‌تواند مبنایی برای درک یکپارچه منظر شهری تاریخی و ارزش‌های آن فراهم نماید. همان‌طور که مشاهده می‌شود.

چارچوب حفاظت و توسعه در شهر تاریخی مشهد: سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی بر مبنای ارائه چارچوبی برای شناخت دامنه بالقوه ارزش‌هایی که ممکن است در یک منظر شهری تاریخی مشخص وجود داشته باشد، پیشنهاد شده است. برای کمک به رفع مشکل درک چندبعدی از ارزش منظر شهری تاریخی؛ و در نظر گرفتن سهم آن در پایداری فرهنگی. مطالعه موردی نشان داد که ارزش‌ها نه تنها محدود به اشکال فیزیکی چشم‌انداز نیستند، بلکه به اقدامات معاصر یا گذشته و ارتباطات درونی و بیرونی آن نیز مربوط می‌شود. اگرچه جنبه‌های بصری و تجربی چشم‌انداز مطمئناً مهم بود، اما بیشتر افراد مصاحبه‌شونده به ارزش‌هایی که در طول زمان توسعه یافته بودند اهمیت زیادی می‌دادند (دیاگرام ۷).

جدول ۳. چارچوب سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی مبتنی بر مؤلفه‌های اصلی (مأخذ: نگارنده)

Tab. 3. Framework for organizing and managing the historic urban landscape based on the main components (Source: Author)

مؤلفه های اصلی						ارکان مدل
سایر اجزای مدل	(مدیریتی)	(ادراکی)	(ناملموس)	(ملموس کالبدی)	(ملموس طبیعی)	
	ساختارهای فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی	توصیفی و تحلیلی	تشریح و تفسیر	ساختارهای فیزیکی	اجزاء سازنده زیستی و اجزاء سازنده غیر زنده مثل آفتاب، بارش، خاک	مفاهیم، ساختار و اجزا
	فعالیت اجتماعی	زمان	زمینه فرهنگ	فضا و مکان	اکوسیستم	بستر
	افعال؛ رویدادها	شناخت: حسی، عاطفی، عقلی و شهودی	فید / صفت: صفات و معانی (ناملموس)	اسامی؛ عوامل و اثیا (ملموس)	بوم شناسی یا محیط شناسی	عناصرشاخص
	کیفیت عملکردی	کیفیت وجودی و غیر وجودی چشم انداز	سیستم های ارزشی	کیفیت چشم انداز	کیفیت محیط طبیعی	کیفیت های عملکردی
	تجربی (عملکردها، فرایندها، تجربیات انسانی)	(ادراکی) قابل دریافت و قابل فهم	(معنایی) شناختی	بصری (فرم)	(محیطی) همزیستی انسان با طبیعت	سیما
	ماهیت ساختاری	ماهیت مفهومی	ماهیت ذهنی	ماهیت فضایی	ماهیت اکولوژیکی	ابعاد و ماهیت

دیاگرام ۷. مدل ارزش‌های منظر شهری تاریخی، بیانگر رابطه پویای بین اشکال، روابط و عملکردها و ارزش‌های ظاهری و باطنی (مأخذ: نگارنده)

Diag. 7. Model of values of the historic urban landscape, expressing the dynamic relationship between forms, relationships, functions, and external and internal values (Source: Author).

نتیجه‌گیری

مدل جامع سازمان‌دهی و مدیریت منظر شهری تاریخی با بررسی و تدوین همه مطالعات مربوط به چشم‌انداز موجود برای یک چشم‌انداز خاص، امکان شناسایی برخی خلاءهای اساسی در درک چشم‌انداز را به‌عنوان یک کل فراهم می‌نماید، همچنین با ارائه یک دید کلی از انواع دانش‌های موجود در مورد چشم‌انداز، به‌عنوان نقطه شروع توسعه یک درک جامع‌تر، کمک می‌نماید. این مدل می‌تواند در هر کدام از بسترهای اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی متفاوت شکل و ساختار ویژه خود را بازنمایی کند.

براساس نتایج حاصل از خوانش شهر و تجزیه و تحلیل منابع داده‌های منظر شهری تاریخی شهر مشهد می‌توان بیان داشت که پنج مؤلفه اساسی (طبیعی، ملموس، ناملموس، مدیریتی و ادراکی) با در نظر گرفتن - اشکال (فرم‌ها)، روابط و عملکردها و تعاملات آنها در طول زمان - مبنایی برای درک یکپارچه منظر شهری تاریخی و ارزش‌های آن شهر را فراهم کرده، بر این اساس می‌توان بیان کرد که منظر شهری تاریخی شهر مشهد از هم نشینی و ترادف عناصر کالبدی و معنایی در ذهن ناظرین شکل گرفته و روح فضای قدسی در مناظر وابسته به آن تجلی پیدا کرده است؛ لیکن مداخلات سال‌های اخیر هم پیوندی مؤلفه‌های اصلی را کاهش داده و زمینه‌ساز گسست کالبدی، فرهنگی و حتی اقتصادی در شهر گردیده است.

بر این اساس الگوی حفاظتی و توسعه‌ای این شهر ضمن توجه به مفاهیم قدسی شهر، زمینه‌ساز فراهم‌آوردن مطلوب‌ترین فضا و محیط و امکانات برای فعالیت‌هایی که در آن محدوده خاص انجام می‌شوند، با هدف حفظ کیفیت محیط‌زیست انسانی، افزایش استفاده مؤثر و پایدار از فضاهای شهری در عین حال شناسایی ویژگی‌های پویا، و ترویج تنوع اجتماعی و عملکردی به‌منظور تعادل‌بخشی بین رشد شهری و کیفیت زندگی براساس توسعه پایدار و ایجاد هم پیوندی مؤثر بین عناصر و مؤلفه‌های اصلی می‌باشد.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان برخود لازم می‌دانند از داوران ناشناس نشریه که با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از رسالهٔ دکتری نویسنده اول تحت نظارت نویسندهٔ دوم به عنوان استاد راهنما، و نویسندهٔ سوم و چهارم به عنوان استاد مشاور نگارش شده است.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافی میان نویسندگان وجود ندارد. کلیه منابع مالی این نوشتار توسط پژوهشگران تهیه شده است.

کتابنامه

- ایمان، م.، (۱۴۰۱). روش‌شناسی تحقیقات کیفی. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
<https://ketabja.ir/product/>
- ایمانی جاجرمی، ح.، (۱۳۸۴). «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر عملکرد شورای اسلامی شهر در توسعه محلی». رسالهٔ دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
<https://noordoc.ir/thesis/36590>
- استراس، آ؛ و کوربین، ج.، (۱۳۹۰). اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها. (ب. محمدی، مترجم). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
<https://agahbookshop.com/>
- باندرین، ف.؛ و اوئرز، ر.، (۱۳۹۶). منظر شهری تاریخی: مدیریت میراث در قرن شهری. پ. دولایی، پ. عشرتی، و س. فدایی‌نژاد، مترجمان. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
<https://arch.ut.ac.ir>
- بلیکی، ن.، (۱۳۹۵). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. (ح. چاوشیان، مترجم). تهران: نشر نی.
<https://nashreney.com/product/>
- حناچی، پ.؛ و فدایی‌نژاد، س.، (۱۳۹۰). «تدوین چارچوب مفهومی حفاظت و بازآفرینی یکپارچه در بافت‌های فرهنگی - تاریخی». هنرهای زیبای، (۴۶)، ۲۰.
https://jfaup.ut.ac.ir/article_25057.html
- دانایی‌فرد، ح.؛ و امامی، س. م.، (۱۳۸۶). «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد». اندیشه مدیریت، ۱(۲)، ۶۹-۹۷.
https://smt.isu.ac.ir/article_104.html
- ذوالفقاریان، م.؛ و لطیفی، م.، (۱۳۹۰). نظریه‌پردازی داده‌بنیاد با نرم‌افزار NVivo8. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
<https://lib.ut.ac.ir/site/catalogue/529806>

- رنجبر، ه؛ حق دوست، ع؛ صلصالی، م؛ خوشدل، ع؛ و سلیمانی، م، (۱۳۹۱). «نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع». *مجله پژوهش علوم سلامت و نظامی*، ۱۰(۳).
- <https://sid.ir/paper/96654/fa>
- سرخلیلی، ا؛ پورجعفر، م؛ و رفیعان، م، (۱۳۹۴). «سنجش اثرات همگرایی نیروهای مذهب و اقتصاد در شکل و فرم منطقه ثامن شهر مشهد در دوره معاصر». *مطالعات شهری*، (۱۲).
- https://urbstudies.uok.ac.ir/article_10950.html
- صبحی‌زاده، م؛ و ایزدی، م. س.، (۱۳۹۰). *برنامه راهبردی ساختاری توسعه و تحول کالبدی حرم مطهر رضوی گزارش توسعه تاریخی حرم مطهر*. سازمان فنی و نگهداری حرم مطهر رضوی آستان قدس رضوی مهندسين مشاور معماری و شهرسازی، مشهد، ۱۰۹. (به فارسی).
- فلیک، ا، (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. ه. جلیلی، مترجم، تهران: نشر نی.
- <https://nashreney.com/product/>
- قدیری، ب؛ و آراسته، ش، (۱۳۸۵). *ساختارهای جدید در محیط‌های تاریخی*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگ.
- <https://iranculturalstudies.com/>
- محمدپور، ا، (۱۳۸۹). *روش در روش: درباره‌ی ساخت معرفت در علوم انسانی*. تهران: جامعه‌شناسان.
- <https://opac.nlai.ir/opac->
- مطهری‌راد، م، (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های مؤثر بر ادراک و ارتباط بصری در منظر شهری تاریخی». *نشریه هفت شهر*، ۵۵(۵۶).
- <https://www.magiran.com/paper/1780587/>
- مهندسين مشاور فرهنگ. (۱۳۸۸). *طرح توسعه و عمران کلان‌شهر مشهد مقدس: مطالعات پایه محیط انسان ساخت (مسکن و نحوه سکونت)*. مشهد.
- هالویی، ا، (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق کیفی در پرستاری*. ح. عابدی، ح. یوسفی، م. روانی‌پور، و م. کریم‌الهی، مترجمان. تهران: انتشارات بشارت، تحفه.
- <https://www.gisoom.com/book/1399033/>
- Bandarin, F. & Oers, R., (2014). *Reconnecting the city: The historic urban landscape approach and the future of urban heritage*. Wiley-Blackwell.
- <https://dx.doi.org/10.1002/9781118383940>
- Bandarin, F. & Oers, R., (2017). *The historic urban landscape: Managing heritage in an urban century*. Dolai, P., Ashrati, P., & Fadaei Nejad, S., Trans., Tehran: University of Tehran Press: 4-143. (in Persian).
- Bandarin, F. & Van Oers, R., (2005). "World heritage and contemporary architecture: Setting standards for management of the historic urban landscape". *World Heritage Review*, (41): 52-55. UNESCO and Ediciones San Marcos.
- <https://doi.org/10.1002/9781119968115>

- Blaikie, N. W. H., (2017). *Social research design*. H. Chavoshian, Trans., Tehran: Nile Pu. <https://arch.ut.ac.ir> (in Persian).
- Danaei Fard, H. & Imami, S. M., (2007). "Qualitative research strategies: A reflection on grounded theory". *Andisheye Modiriat*, 1(2): 69-97. <https://dx.doi.org/10.30497/SMT.2007.104>. (in Persian).
- Emami Jajarmi, H., (2005). "A sociological study of the factors affecting the performance of the Islamic City Council in local development". Doctoral dissertation, University of Tehran, Faculty of Social Sciences. (in Persian). <https://noordoc.ir/thesis/36590>
- Erkan, Y., (2019). "The way forward with the historic urban landscape approach towards sustainable urban development". In: *The Implementation of the UNESCO Historic Urban Landscape Recommendation: Expert Meeting held in Shanghai, China, on 26-28 March 2018* (pp. 184-201). WHITRAP. <https://doi.org/10.1186/BF03545686>
- Eyman, M., (2022). *Qualitative research methodology*. Tehran: Islamic Seminary Research Institute. (in Persian). <https://ketabja.ir/product/>
- Farnahad Consulting Engineers, (2009). *Mashhad holy city development and urban renewal plan, basic studies of the man-made environment (housing and settlement)*. Mashhad. (in Persian).
- Flick, U., (2008). *An introduction to qualitative research*. Jalili, H., Trans., Tehran: Nashr-e Ni. <https://nashreney.com/product/> (in Persian).
- Ghadiri, B. & Arastteh, Sh., (2006). *New structures in historical environments*. Tehran: Cultural Research Office. <https://iranculturalstudies.com/> (in Persian).
- Hanachi, P. & Fadaei Nejad, S., (2011). "Developing a conceptual framework for the protection and integrated regeneration of cultural and historical contexts". *Honarhaye Ziba*, (46) 20: 22-24. https://jfaup.ut.ac.ir/article_25057.html (in Persian).
- Holloway, I., (2005). *Qualitative research methods in nursing*. AbdiH, H., Yousefi, M., Ravanipoor, M., & Karimollahi, Trans., Tehran: Bushra Publications, Tohfeh. <https://www.gisoom.com/book/1399033/> (in Persian).
- Martini, V., (2013). "The conservation of historic urban landscapes: An approach". Master's thesis, University of Nova Gorica Graduate School.
- Mohammadpour, A., (2010). *Method in method about the construction of knowledge in the humanities*. Tehran: Jamee-shenasan. (in Persian).
- Motahari Rad, M., (2016). "Factors affecting the perception and visual communication in the historical urban landscape". *Haft Shahr*, 55/56. <https://opac.nlai.ir/opac-> (in Persian).
- Ranjbar, H., Haghdoust, A., Salessali, M., Khoshdel, A. & Soleimani, M., (2012). "Sampling in qualitative research: A guide for beginners". *Journal of Health and Military Sciences Research*, 10(3): 245. <https://sid.ir/paper/96654/fa> (in Persian).
- Roders, P. & Bandarin, F., (2019). *Reshaping urban conservation: The historic urban landscape approach in action*. Springer Nature. <https://dx.doi.org/10.1007/978-981-10-8887-2>

- Sandelowski, M., (1995). "Sample size in qualitative research". *Research in Nursing & Health*, 18(2): 179-183. <https://doi.org/10.1002/nur.4770180211>
- Sarkhchili, E., Pourjafar, M. R. & Rafieyan, M., (2015). "Assessing the effects of convergence of religious and economic forces on the shape and form of the Thamen district of Mashhad in the contemporary period". *Urban Studies Quarterly*, 12: 91. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_10950.html (in Persian).
- Sehizadeh, M. & Izadi, M. S., (2021). *Structural strategic plan for the development and physical transformation of the Razavi Holy Shrine, report on the historical development of the Holy Shrine*. The technical organization and maintenance of the Razavi Holy Shrine Astan Quds Razavi architectural and urban planning consulting engineers, Mashhad, 109. (in Persian).
- Strauss, A. & Corbin, J., (2012). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. M. Mohammadi, Trans., Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. <https://agahbookshop.com/>
- Turner, M., (2012). "The UNESCO recommendation on the historic urban landscape". In: *Quality control and conflict management at World Heritage Sites* (pp. 45-57). Federal Ministry of Transport, Building and Urban Development.
- UNESCO World Heritage Centre, (2011). "Recommendation on the historic urban landscape". Adopted by: *The General Conference at its 36th Session*, Paris, 10 November 2011, ART.21, 24b.
- WHITRAPm (2016). *The HUL guidebook: Managing heritage in dynamic and constantly changing urban environments*. Retrieved November 5, 2019, from <http://historicurbanlandscape.com/themes/196/userfiles/download/2016/6/7/wirey5prpznidqx.pdf>
- Zoolfagarian, M. & Latifi, M., (2011). *Grounded theory with NVivo8 software*. Tehran: Imam Sadegh University. <https://lib.ut.ac.ir/site/catalogue/529806> (in Persian).